MARCI FABI QVINCTILIANI

INSTITVTIONVM ORATORIARVM LIBER DECIMVS

EX RECENSIONE
CAR. HENR. FROTSCHERI
SECVNDIS CVRIS EMENDATIORE

ACCEDVNT
DIVERSITAS LECTIONIS SPALDINGIANAE
ET
INDICES DVO

LIPSIAE 1826.
SVMPTIBVS HARTMANNI

VIRO MAGNIFICO

GODOFREDO HERMANNO

PRAECEPTORI PLVRIMVM VENERANDO

PIETATIS SIGNIFICANDAE CAVSSA

D. D. D.

CAR. HENR. FROTSCHER

CICERONIS ET QVINCTILIANI COMPARATIO

Vtinam, quod nuper in Livio conatus sum facere, ut esset quam emendatissimus, idem nunc et in Quinctiliano licuisset: quorum diverso in genere eadem prope utilitas, certe par dignitas est. Sed illum series ipsa temporum continuata et veluti per manus tradita nobis ac nexus quidam inter sese rerum sic alligat, ut teneri facile possit. Hunc varietate praeceptorum per omnes evagatum eloquentiae campos et tamquam ad plura intentum atque ideo lubricum difficile sic prendas, ut totus habeatur: ob hoc ipsum obscurior, quoniam ita per campos decurrit, ut tamen omnes intrare quamvis reconditas latebras et in intima quaeque penetrare artis arcana videatur. De quo si iudicium poscas meum, illud vere videor mihi posse afferre, deesse eloquentiae, quidquid a Quinctiliano non discas, et ibi artem desinere dicendi, ubi ultimum eius fuit praeceptum, quo quid modo dici oportet: ut fortasse non temere con-

tendisse quidam videantur, hunc aut parem Ciceroni aut si hoc magnitudo illa divini coelestisque ingenii non patiatur, haud multo inferiorem fuisse. Verum iudicare maioribus de rebus tam cuique liberum est quam temerarium: et ut ingerere te in quae nescias arrogantis est, ita et tacere quae scias timidi. Magnus quidem, mea sententia, Cicero, magnus Quinctilianus; sed est et in magnis quoque semper aliquid eminens, est et, in quo superentur, nec cuiquam ita tota natura se praebuit, ut non aliquid sibi velit retentum, quod largiri et alteri possit: ut raro invenias celeritatem in eo esse eximiam, cui insit et robur. Et arborum aliae crescunt sublimius, aliae latius effunduntur: parvis utrumque concessum est. Cumulata mihi quidem videtur in utroque eloquentiae magnitudo: sed aliter hic in praecipiendo summus est habitus, ille in dicendo longe eminentissimus iudicatus. Quinctilianus, quibus armis pugnandum sit, docuit: M. Tullius et ostendit, quomodo vincamus, et ipse semper cum victoribus contendit. Illius studia multum laudis in umbra consequuta sunt: huius in foro plurimum gloriae peperere. Et regnasse in concionibus atque subselliis fertur Quinctilianus, in scholis et

classibus floruisse Cicero, pugnacior ipse multo, Quinctilianus instruendis aliis aliquanto fortasse diligentior. Tum in ipso quoque dicendi genere multum est intervalli. Magnificus et plenus Cicero, hic sumptuosus et locuples: ille amplus, sublimis, redundans; hic gravis, acer, elaboratus: alter natura ornatior, alter studio aeque expolitus. Quinctilianus sententiis premit et pondere; Cicero et his ipsis et viribus et sublimitate et amplitudine et maiestate convellit: ut videri possit, illi aeque multa spicula in manibus esse, huic plus telorum; et ille tentare pungereque saepius, hic altius vulnerare atque conficere. Tum citra vim illam sumptus in manus Quinctilianus acumine capit lectorem: sumptus Cicero gratia et candore delectat. Denique tanta vicinitas est, quanta videri inter eum potest, qui primus sit omnium in cursu, et eum, qui, nisi hic antecederet, ipse iam praevenisset. Est et in translationibus ac similitudinibus diversitas. In quibus visus est Cicero et adhibuisse modum temperasseque ingenio et aliquanto fuisse distinctior: hic nescio an usque ad vitium nimius; non tamen ita conculcandus, ut et splendorem non afferat. Quippe et ipse ita distinguit: veluti est gloria, quod nihil aut hic praecepit faciendum,

quod ille antea non praestitisset, aut ille praestitit, quod hic postea non praeceperit. Tanto Quinctilianus inferior, quanto est ex arte dicere quam scribere de arte praestantius; sed eo fortasse diligentior, quo instituendis rebus plus vigiliarum ars postulat quam natura faciendis. Tum amplissimus ingeniorum laudator Cicero, iudex aequissimus Quinctilianus. Itaque mira se hic moderatione arbitrum inter Graecos Romanosque constituit; mira illorum laude, Romanorum aemulatione, iudicium peragit et veluti in medio ad gratiam positus multa concedit omnibus, nemini detrahit quidquam: ut non minus scisse eum recte iudicare existimes quam voluisse. Et hunc ubi noveris, omnium et studia et ingenia noveris. Proinde de Quinctiliano sic habe, post unam beatissimam et unicam felicitatem M. Tullii, quae fastigii loco suspicienda est omnibus et tamquam adoranda, hunc unum esse, quem praecipuum habere possis in eloquentia ducem: quem si assequeris, quidquid tibi deerit ad cumulum consummationis, id a natura desiderabis, non ab arte deposces.

IO. ANTON. CAMPANVS

M. FABI QVINCTILIANI

INSTITVTIONVM

ORATORIARVM

LIBER DECIMVS

CAPVT I.

DE COPIA VERBORVM AVDIENDO LEGENDOQVE PARANDA.

I. Superioribus libris data de eloquutione praecepta non satis ait ad vim dicendi valere, nisi illis firma quaedam facilitas accesserit: sed hanc dicendi facilitatem parari scribendo, legendo, dicendo. II. Ante omnia parandam esse copiam verborum, sed cum iudicio; quod fiat optima legendo et audiendo. Quae sint et auditionis et lectionis commoda. Lectio qualis esse debeat. Modeste et circumspecte iudicandum esse de summis viris. III. Quantum et quatenus conferat oratori usus poetarum, historicorum, philosophorum. IV. Qui sint legendi, postquam in universum dictum et iudicium de veterum ac novorum lectione additum est, per genera eminentissimi poetae, historici, oratores, philosophi A.) Graecorum et B.) Romanorum suis quisque virtutibus recensentur.

I. Sed haec eloquendi praecepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξις nominatur, accesserit: 1

DIVERSITAS LECTIONIS SPALDING.

§. 1. praecepta, sicut cogitationi sunt nec. — dicendo conferatur, solere — esset diligenti nobis exam. cura, si qual.

ad quam *scribendo* plus an *legendo* an *dicendo* consecuntur, solere quaeri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, cura si qualibet earum rerum possemus una esse con-
2 tenti. Verum ita sint inter se connexa et indiscreta omnia, ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit: et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore, fluit. Qui autem scivit, quae quoque sint modo dicenda, nisi tamen in procinctu paratamque ad omnes casus habuerit eloquentiam, velut clausos the-
3 sauros incubabit. Non autem ut quidquid praecipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certe, cum sit in eloquendo positum oratoris officium, *dicere* ante omnia est: (atque hinc initium eius artis fuisse manifestum est; proximam deinde *imitationem*, novissimam *scribendi* quoque *diligentiam*:) sed ut pervenire ad summa nisi ex principiis non potest, ita procedente iam opere minima incipiunt esse quae prima sunt.
4 Verum nos non, quomodo instituendus orator,

§. 2. ita sunt inter — fluit: qui autem scierit, quo quaeque sint — velut clausis thesauris inc.

§. 3. ut quidque praecipue — Nam certe cum *sine distinctionis nota, et absunt mox signa parenthesis, maxima interpunctione post voc.* diligentiam *posita:* Sed ut perveniri *etc.*

hoc loco dicimus: nam id quidem aut satis aut
certe uti potuimus dictum est: sed athleta, qui
omnes iam perdidicerit a praeceptore numeros,
quo genere exercitationis ad certamina prae-
parandus sit. Igitur eum, qui res invenire et
disponere sciet, verba quoque et eligendi et
collocandi rationem perceperit, instruamus, quo
in oratione, quae didicerit, facere quam opti-
me, quam facillime possit.

II. Num ergo dubium est, quin ei velut 5
opes sint quaedam parandae, quibus ubique,
cumque desideratum erit, possit e constantia
esse *copia rerum ac verborum.* Sed res pro- 6
priae sunt cuiusque causae aut paucis commu-
nes: verba in universas paranda. Quae si in
rebus singulis essent singula, minorem curam
postularent: nam cuncta sese cum ipsis proti-
nus rebus offerrent. Sed cum sint aliis alia aut
magis propria aut magis ornata aut plus effici-
entia aut melius sonantia, debent esse non so-
lum nota omnia, sed in promtu atque ut ita
dicam, in conspectu, ut cum se iudicio dicen-
tis ostenderint, facilis ex his optimorum sit
electio. Et quae idem significarent solitos scio 7
ediscere, quo facilius et occurreret unum ex
pluribus et cum essent usi aliquo, si brevi in-
fra semet ipsum rursus desideraretur, effugien-

§. 4. instruamus qua ratione, quod didicerit.
§. 5. quibus uti, ubicunque des. erit, possit? Eae constant copia.
§. 7. si breve intra spatium rursus.

dae repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem
intelligi posset. Quod cum est puerile, et cu-
iusdam infelicis operae, tum etiam utile parum;
turbam enim modo congregat, ex qua sine dis-
crimine occupet proximum quodque.
8 Nobis autem *copia cum iudicio* paranda est,
vim orandi, non circulatoriam volubilitatem
spectantibus. Id autem consequemur *optima
legendo atque audiendo*. Non enim solum
nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed
9 quod quoque loco sit aptissimum. Omnibus
enim fere verbis praeter pauca, quae sunt pa-
rum verecunda, in oratione locus est. Nam
scriptores quidem iamborum veterisque comoe-
diae etiam in illis saepe laudantur: sed nobis
nostrum opus intueri sat est. Omnia verba,
exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima;
nam et humilibus interim et vulgaribus opus,
et quae nitidiore in parte videntur sordida, ubi
10 res poscit, proprie dicuntur. Haec ut sciamus
atque eorum non significationem modo, sed
formas etiam mensurasque norimus et ubicun-
que erunt posita, an conveniant, nisi multa
lectione atque auditione assequi nullo modo
possumus; cum omnem sermonem auribus pri-
mum accipiamus. Propter quod infantes a mu-
tis nutricibus iussu regum in solitudine educa-
ti, etiamsi verba quaedam emisisse traduntur,

§. 8. sed c u i q u o d q u e loco sit apt.
§. 9. opus i n t e r i m t u e r i sat.

tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt au- 11
tem alia huius naturae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut *ensis* et *gladius*; alia, quae etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικῶς quasi tamen ad eundem intellectum feruntur, ut *ferrum* et *mucro*. Nam 12
per abusionem *sicarios* etiam omnes vocamus, qui caedem telo quocunque commiserint. Alia circuitu verborum plurium ostendimus: quale est *Et pressi copia lactis*. Plurima vero mutatione figuramus: *Scio*, *Non ignoro* et *Non me fugit* et *Non me praeterit* et *Quis nescit?* et *Nemini dubium est*. Sed etiam ex proximo 13
mutuari libet. Nam et *intelligo* et *sentio* et *video* saepe idem valent quod *scio*. Quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut non solum quomodo occurrent, sed etiam quomodo oportet, utamur. Non semper enim haec inter 14
se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi recte dixerim *video*, ita de visu oculorum *intelligo*: nec ut *mucro* gladium, sic *mucronem* gladius ostendit. Sed ut copia verborum sic 15
paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum est. Nam omnium, quaecunque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quae traduntur artibus, cum eo qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante et sequi iam suis viribus pos-

§. 13. mutuari licet. Nam.

sit: quia quae doctor praecepit, orator osten-
dit.
16 Alia vero audientes, alia legentes magis ad-
iuvant. Excitat qui dicit spiritu ipso, nec ima-
gine et ambitu rerum, sed rebus incendit. Vi-
vunt omnia enim et moventur, excipimusque
nova illa, velut nascentia, cum favore ac soli-
citudine. Nec fortuna modo iudicii, sed etiam
17 ipsorum qui orant periculo afficimur. Praeter
haec vox et actio decora, commoda, ut quis-
que locus postulabit, pronunciandi (vel poten-
tissima in dicendo) ratio et ut semel dicam,
pariter omnia docent. In lectione certius iu-
dicium, quod audienti frequenter aut suus cui-
que favor aut ille laudantium clamor extorquet.
18 Pudet enim dissentire et velut tacita quadam
verecundia inhibemur plus nobis credere, cum
interim et vitiosa pluribus placeant et a cor-
19 rogatis laudentur etiam quae non placent. Sed
e contrario quoque accidit, ut optime dictis
gratiam prava iudicia non referant. Lectio li-
bera est nec actionis impetu transcurrit: sed
repetere saepius licet, sive dubites sive memo-
riae affigere velis. Repetamus autem et tra-
ctemus, et ut cibos mansos ac prope liquefactos
demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio
non cruda, sed multa iteratione mollita et ve-
lut confecta, memoriae imitationique tradatur.
20 Ac diu non nisi optimus quisque et qui cre-

§. 17. pronunciandi, vel pot. in dicendo, ratio.

dentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter ac paene ad scribendi solicitudinem; nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, praecipue oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Saepe enim prae- 21
parat, dissimulat, insidiatur orator eaque in prima parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis, quare dicta sint, ignorantibus: ideoque erunt cognitis omnibus repetenda. Illud 22
vero utilissimum, nosse eas causas, quarum orationes in manus sumserimus, et quoties continget, utrinque habitas legere actiones: ut Demosthenis atque Aeschinis inter se contrarias: et Servi Sulpici atque Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter: et Pollionis et Cassi reo Asprenate, aliasque plurimas. Quin 23
etiam, si minus pares videbuntur, aliquae tamen ad cognoscendam litium quaestionem recte requirentur: ut contra Ciceronis orationes Tuberonis in Ligarium et Hortensi pro Verre. Quin etiam easdem causas utrisque erit scire. Nam de domo Ciceronis dixit Calidius: et pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiamsi egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. Et Pollio et Messala defende- 24

§. 22. Servii Sulpicii — Cassii.
§. 23. Hortensii — etiam, easd. caus. ut quisque egerit, utile erit scire.

runt eosdem et nobis pueris insignes tres pro Voluseno Catulo, Domiti Afri, Crispi Passieni, Decimi Laeli, orationes ferebantur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia, quae optimi auctores dixerint, utique esse perfecta. Nam et labuntur aliquando et oneri cedunt et indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum; nonnunquam fatigantur: cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse vi-
25 deatur. Summi enim sunt, homines tamen: acciditque his, qui quidquid apud illos reperietur dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur.

26 Modesto tamen et circumspecto iudicio de tantis viris pronunciandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent quae non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere quam multa displicere maluerim.

27 III. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poetarum, multique eius iudicium sequuntur: neque immerito. Namque ab his in rebus spiritus et in verbis sublimitas et in affectibus motus omnis et in personis decor petitur, praecipueque velut attrita cottidia-

§. 24. insignes pro Volus. *omisso numerali* — Domitii — Laelii — quae magni auctores.
§. 26. Modeste tamen.
§. 27. attrita quotidiano actu.

nò actu forensi ingenia optime rerum talium
blanditia reparantur. Ideoque in hac lectione
Cicero requiescendum putat. Meminerimus ta- 28
men, non per omnia poetas esse oratori sequen-
dos, nec libertate verborum nec licentia figu-
rarum; genus ostentationi comparatum et prae-
ter id quod solam petit voluptatem et eam,
fingendo non falsa modo, sed etiam quaedam
incredibilia, sectatur, patrocinio quoque aliquo
iuvari: quod alligata ad certam pedum neces- 29
sitatem non semper uti propriis possit, sed de-
pulsa recta via necessario ad eloquendi quae-
dam deverticula confugiat; nec mutare quae-
dam modo verba, sed extendere, corripere,
convertere, dividere cogatur: nos vero arma-
tos stare in acie et summis de rebus decernere
et ad victoriam niti. Neque ego arma squalere 30
situ ac robigine velim, sed fulgorem inesse,
qui terreat: qualis est ferri, quo mens simul
visusque perstringitur; non qualis auri argen-
tique, imbellis et potius habenti periculosus.

Historia quoque alere orationem quodam 31
uberi iucundoque suco potest. Verum et ipsa
sic est legenda, ut sciamus, plerasque eius vir-
tutes oratori esse vitandas. Est enim proxima
poetis et quodammodo carmen solutum: et scri-
bitur ad narrandum, non ad probandum: to-
tumque opus non ad actum rei pugnamque

§. 30. rubigine — visusque praestringitur.
§. 31. iucundoque succo pot.

praesentem, sed ad memoriam posteritatis et ingenii famam componitur: ideoque et verbis remotioribus et liberioribus figuris narrandi
32 taedium evitat. Itaque, ut dixi, neque illa *Sallustiana brevitas*, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem et saepius ineruditum captanda nobis est: neque illa *Livi lactea ubertas*, satis docebit eum, qui non
33 speciem expositionis, sed fidem quaerit. Audeo, quia M. Tullius nec Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles oratori putat, quamquam illum *bellicum canere*, huius *ore Musas esse locutas* existimet. Licet tamen nobis in degressionibus uti vel historico nonnunquam nitore, dum in his, de quibus erit quaestio, meminerimus non athletarum toros, sed militum lacertos esse: nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, vestem be-
34 ne ad forensem pulverem facere. Est et alius ex historiis usus et is quidem maximus, sed non ad praesentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorumque, quibus in primis instructus esse debet orator, ne omnia testimonia expectet a litigatore, sed pleraque ex ve-

§. 32. Livii.
§. 33. Adde, quod M. Tull. ne Thuc. quidem (*Mox* quanquam *scriptum*; *et sic deinceps quoque.*) — in digressionibus uti — athletarum toris, sed mil. lacertis opus esse.
§. 34. quibus imprimis instructus.

tustate diligenter sibi cognita sumat, hoc po-
tentiora, quod ea sola criminibus odii et gra-
tiae vacant.

A philosophorum vero lectione ut essent 35
multa nobis petenda, vitio factum est orato-
rum, qui quidem illis optima sui operis parte
cesserunt. Nam et de iustis, honestis, utilibus
iisque, quae sint istis contraria, et de rebus
divinis magnifice dicunt et argumentantur acri-
ter: et altercationibus atque interrogationibus
oratorem futurum optime Socratici praeparant.
Sed his quoque adhibendum est simile iudici- 36
um, ut etiam cum in rebus versemur iisdem,
non tamen eandem esse conditionem sciamus
litium ac disputationum, fori et auditerii, prae-
ceptorum et periculorum.

IV. Credo exacturos plerosque, cum tantum 37
esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quo-
que adiungamus operi, qui sint, quae in au-
ctore quoque praecipua virtus. Sed persequi 38
singulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in
Bruto M. Tullius tot millibus versuum de Ro-
manis tantum oratoribus loquatur et tamen de
omnibus aetatis suae, exceptis Caesare atque
Marcello, silentium egerit: quis erit modus, si

§. 35. vitio f. e. alio oratorum — divinis maxi-
me dicunt.

§. 37. in quoque auctore.

§. 38. aetatis suae, quibuscum vivebat, ex-
ceptis.

et illos et qui postea fuerunt et Graecos omnes
39 et philosophos? Fuit igitur brevitas illa tutissima, quae apud Livium in epistola ad filium scripta, *legendos Demosthenem atque Ciceronem: tum ita, ut quisque esset Demostheni*
40 *et Ciceroni simillimus.* Non est tamen dissimulanda nostri quoque iudicii summa. Paucos enim et vix ullum ex his, qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, quin iudicium adhibentibus allaturus sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte caren-
41 tibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multo aliud de novis sentio. Quotus enim quisque inveniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicuius certe fiducia partis memoriam posteritatis speraverit? Qui si quis est, intra primos statim versus deprehendetur et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno tem-
42 poris detrimento constet experimentum. Sed non quidquid ad aliquam partem scientiae pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν, de qua loquimur, accommodatum.

Verum antequam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda
43 sunt. Nam quidam solos veteres legendos putant neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam et robur viris dignum arbitrantur: alios recens haec lascivia deliciaeque et omnia ad

§. 40. Paucos et vix ullum.

voluptatem multitudinis imperitae composita delectant. Ipsorum etiam, qui rectum dicendi 44
genus sequi volunt, alii pressa demum et tenuia et quae minimum ab usu cottidiano recedant, sana et vere Attica putant: quosdam elatior ingenii via et magis concitata et spiritus plena capit: sunt etiam lenis et nitidi et compositi generis non pauci amatores. De qua differentia disseram diligentius, cum de genere dicendi quaerendum erit. Interim summatim, quid et a qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam. Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excer- 45
pere in animo est. Facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, iudicare: ne quisquam queratur, omissos forte aliquos, quos ipse valde probet. Fateor enim plurimos legendos esse quam qui a me nominabuntur.

Sed nunc genera ipsa lectionum, quae praecipue convenire intendentibus ut oratores fiant existimem, persecor.

A.) Igitur ut Aratus *ab Iove incipiendum* 46
putat, ita nos rite coepturi ab *Homero* videmur. Hic enim, quemadmodum *ex oceano* dicit ipse *omnium fontiumque cursus initium capere,* omnibus eloquentiae partibus exemplum et ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in parvis proprietate supera-

§. 44. q u o t i d i a n o — et a l t i spiritus plena.
§. 45. enim p l u r e s legendos esse — p e r s e q u o r.
§. 46. omnium v i m fontiumque.

verit. Idem laetus ac pressus, iucundus et gra-
vis, tum copia tum brevitate mirabilis: nec
poetica modo, sed oratoria virtute eminentis-
47 simus. Nam ut de laudibus, exhortationibus,
consolationibus taceam: nonne vel nonus liber,
quo missa ad Achillem legatio continetur, vel
in primo inter duces illa contentio vel dictae
in secundo sententiae, omnes litium ac consi-
48 liorum explicant artes? Affectus quidem, vel
illos mites vel hos concitatos, nemo erit tam
indoctus, qui non in sua potestate hunc aucto-
rem habuisse fateatur. Age vero, non utrius-
que operis ingressus in paucissimis versibus le-
gem prooemiorum non dico servavit, sed con-
stituit? Nam benevolum auditorem invocatione
Dearum, quas praesidere vatibus creditum est,
et intentum proposita rerum magnitudine et
docilem summa celeriter comprehensa facit.
49 Narrare vero quis brevius quam qui mortem
nunciat Patrocli, quis significantius potest, quam
qui Curetum Aetolorumque praelium exponit?
Iam similitudines, amplificationes, exempla, de-
gressus, signa rerum et argumenta, ceteraque,
quae probandi ac refutandi sunt, ita multa, ut
etiam qui de artibus scripserunt plurimi harum
50 rerum testimonium ab hoc poeta petant. Nam
epilogus quidem quis unquam poterit illis Pria-
mi rogantis Achillem precibus aequari? Quid?
in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius

§. 49. nuntiat — exempla, **digressus.**

operis, nonne humani ingenii modum excedit? ut magni sit, virtutes eius non aemulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi.' Ve- 51
rum hic omnes sine dubio et in omni genere eloquentiae procul a se reliquit; epicos tamen praecipue: videlicet quia durissima in materia simili comparatio est. Raro assurgit *Hesiodus* 52
magnaque pars eius in nominibus est occupata; tamen utiles circa praecepta sententiae levitasque verborum et compositionis probabilis: daturque ei palma in illo medio genere dicendi. Contra in *Antimacho* vis et gravitas et minime 53
vulgare eloquendi genus habet laudem. Sed quamvis ei secundas fere grammaticorum consensus deferat, et affectibus et iucunditate et dispositione et omnino arte deficitur: ut plane manifesto appareat, quanto sit aliud proximum esse, aliud secundum. *Panyasin* ex utroque mixtum 54
putant in eloquendo neutriusque aequare virtutes: alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. *Apollonius* in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes, poetarum iudicium, neminem sui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum reddit opus aequali quadam mediocritate. *Arati* materia motu ca- 55
ret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus,

§. 50. ut magni sit viri.
§. 51. quia clarissima — comparatio est.
§. 54. poëtarum iudices — contemnendum edidit opus.

nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: suf-
ficit tamen operi, cui se parem credidit. Ad-
mirabilis in suo genere *Theocritus*, sed musa
illa rustica et pastoralis non forum modo, ve-
56 rum ipsam etiam urbem reformidat. Audire
videor undique congerentes nomina plurimo-
rum poetarum. Quid? Herculis acta non bene
Pisandros? *Nicandrum* frustra secuti Macer
atque Virgilius? Quid? *Euphorionem* transi-
bimus? quem nisi probasset Virgilius, idem
nunquam certe conditorum Chalcidico versu
carminum fecisset in Bucolicis mentionem.
Quid? Horatius frustra *Tyrtaeum* Homero
57 subiungit? Nec sane quisquam est tam procul
a cognitione eorum remotus, ut non indicem
certe ex bibliotheca sumtum transferre in li-
bros suos possit. Nec ignoro igitur quos tran-
seo nec utique damno, ut qui dixerim esse in
omnibus utilitatis aliquid: sed ad illos iam per-
58 fectos constitutisque viribus revertemur. Quod
in coenis grandibus saepe facimus, ut cum
optimis satiati sumus, varietas tamen nobis ex
vilioribus grata sit. Tunc et elegiam vacabit
in manus sumere, cuius princeps habetur *Cal-
limachus*: secundas confessione plurimorum
59 *Philetas* occupavit. Sed dum assequimur il-
lam firmam, ut dixi, facilitatem, optimis as-
suescendum est et multa magis quam mul-
torum lectione formanda mens et ducendus co-

§. 57. iam perfectis constitutisque.

lor. Itaque ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum ad ἕξιν maxime pertinebit unus *Archilochus*. Summa in hoc 60
vis elocutionis, cum validae tum breves vibrantesque sententiae, plurimum sanguinis atque nervorum, adeo ut videatur quibusdam, quod quondam minor est, materiae esse non ingenii vitium. Novem vero Lyricorum longe 61
Pindarus princeps, spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiae flumine: propter quae Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. *Stesichorum*, quam sit ingenio 62
validus, materiae quoque ostendunt, maxima bella et clarissimos canentem duces et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquendoque debitam dignitatem ac si tenuisset modum, videtur aemulari proximus Homerum potuisse: sed redundat atque effunditur: quod ut est reprehendendum, ita copiae vitium est. *Alcaeus* in 63
parte operis *aureo plectro* merito donatur, quia tyrannos insectatus multum etiam moribus confert: in eloquendo quoque brevis et magnificus et diligens et plerumque oratori similis. Sed *Anacreon* lusit et in amores descendit, maioribus tamen aptior. *Simonides*, 64

§. 60. quod q u o q u a m minor est.
§. 63. donatur, q u a tyrannos — plerumque H o m e r o similis: sed in l u s u s et a m o r e s descendit etc.

tenuis alioqui, sermone proprio et iucunditate quadam commendari potest: praecipua tamen èius in commovenda miseratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eius operis au-
65 ctoribus praeferant. Antiqua comoedia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimae libertatis est et insectandis vitiis praecipua; plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. Nam et grandis et elegans et venusta: et nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit oratoribus aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius auctores: *Aristophanes* tamen et
66 *Eupolis Cratinus*que praecipui. Tragoedias primus in lucem *Aeschylus* protulit, sublimis et gravis et grandiloquus, saepe usque ad vitium, sed rudis in plerisque et incompositus: propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poetis Athenienses permisere, suntque eo modo multi coronati.
67 Sed longe clarius illustraverunt hoc opus *Sophocles* atque *Euripides:* quorum in dispari dicendi via uter sit poeta melior, inter plurimos quaeritur. Idque ego sane, quoniam ad praesentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur

§. 65. libertatis; e t s i e s t insect. — nescio an n u l l a.

§. 66. Tragoedias p r i m u m *etc. nescio quibus auctoribus* — gravis, et grandiloquus saepe.

necesse est, iis, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe fore Euripiden. Namque is et 68
in sermone (quod ipsum reprehendunt, quibus gravitas et cothurnus et sonus Sophoclis videtur esse sublimior,) magis accedit oratorio generi, et sententiis densus et in iis, quae a sapientibus tradita sunt, paene ipsis par, et dicendo atque respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus: in affectibus vero cum omnibus mirus, tum in iis, qui in miseratione constant, facile praecipuus.
Hunc et admiratus maxime est, ut saepe te- 69
statur, et secutus, quamquam in opere diverso, *Menander:* qui vel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus ad cuncta, quae praecipimus, efficienda sufficiat: ita omnem vitae imaginem expressit; tanta in eo inveniendi copia et eloquendi facultas; ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Nec nihil pro- 70
fecto viderunt, qui orationes, quae *Charisi* nomini addicuntur, a Menandro scriptas putant. Sed mihi longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi forte aut illa mala iudicia, quae Epitrepontes, Epicleros, Locroe habent, aut meditationes in Psophodee, Nomothete, Hypobolimaeo non omnibus oratoris numeris sunt

§. 67. Euripidem.
§. 68. dicendo ac respondendo — qui miseratione constant.
§. 70. quae Charisii nomine eduntur, a Men. — Locri.

71 absolutae. Ego tamen plus adhuc quiddam col-
laturum eum declamatoribus puto, quoniam his
necesse est, secundum conditionem controver-
siarum plures subire personas, patrum, filio-
rum, militum, rusticorum, divitum, pauperum,
irascentium, deprecantium, mitium, asperorum.
In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta
72 decor. Atque ille quidem omnibus eiusdem
operis auctoribus abstulit nomen et fulgore
quodam suae claritatis tenebras obduxit. Ha-
bent tamen alii quoque comici, si cum venia
leguntur, quaedam, quae possis decerpere: et
praecipue *Philemon*, qui ut pravis sui tempo-
ris iudiciis Menandro saepe praelatus est, ita
consensu tamen omnium meruit credi secundus.
73 *Historiam* multi scripsere praeclare, sed ne-
mo dubitat longe duos ceteris praeferendos,
quorum diversa virtus laudem paene est pa-
rem consecuta. Densus et brevis et semper
instans sibi *Thucydides*: dulcis et candidus et
fusus *Herodotus*: ille concitatis, hic remissis
affectibus melior; ille concionibus, hic sermo-
74 nibus; ille vi, hic voluptate. *Theopompus* his
proximus ut in historia praedictis minor, ita
oratori magis similis: ut qui, antequam est ad
hoc opus solicitatus, diu fuerit orator. *Phili-
stus* quoque meretur, qui turbae quamvis bo-
norum post eos auctorum eximatur, imitator
Thucydidis et ut multo infirmior, ita aliquate-
nus lucidior. *Ephorus*, ut Isocrati visum, cal-
caribus eget. *Clitarchi* probatur ingenium,

fides infamatur. Longo post intervallo tempo- 75
ris natus *Timagenes* hoc est vel ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit. *Xenophon* non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est.

Sequitur *oratorum* ingens manus, ut cum 76
decem simul Athenis aetas una tulerit. Quorum longe princeps *Demosthenes* ac paene lex orandi fuit: tanta vis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit
in eo nec quod redundet invenias. Plenior 77
Aeschines et magis fusus et grandiori similis, quo minus strictus est; carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis in primis et acutus *Hyperides*, sed minoribus causis, ut non
dixerim utilior, magis par. His aetate *Lysias* 78
maior, subtilis atque elegans et quo nihil, si oratori satis est docere, quaeras perfectius: nihil enim est inane, nihil arcessitum; puro tamen
fonti quam magno flumini propior. *Isocrates* 79
in diverso genere dicendi nitidus et comtus et palaestrae quam pugnae magis accommodatus, omnes dicendi veneres sectatus est; nec immerito: auditoriis enim se non iudiciis compararat: in inventione facilis, honesti studiosus: in

§. 77. Dulcis imprimis; *et sic alibi quoque scriptum* imprimis.

§. 78. satis esset docere.

compositione adeo diligens, ut cura eius repre-
80 hendatur. Neque ego in his, de quibus locu-
tus sum, has solas virtutes, sed has praecipuas
puto: nec ceteros parum fuisse magnos. Quin
etiam *Phalerea* illum *Demetrium*, quamquam
is primus inclinasse eloquentiam dicitur, mul-
tum ingenii habuisse et facundiae fateor, vel ob
hoc memoria dignum, quod ultimus est fere ex
Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in
illo medio genere dicendi praefert omnibus Ci-
cero.

81 *Philosophorum*, ex quibus plurimum se
traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis
dubitet *Platonem* esse praecipuum, sive acu-
mine disserendi sive eloquendi facultate divina
quadam et Homerica? Multum enim supra pro-
sam orationem et quam pedestrem Graeci vo-
cant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed
quodam Delphico videatur oraculo instinctus.
82 Quid ego commemorem *Xenophontis* illam iu-
cunditatem inaffectatam, sed quam nulla con-
sequi affectatio possit? ut ipsae sermonem fin-
xisse Gratiae videantur et quod de Pericle ve-
teris comoediae testimonium est, in hunc trans-
ferri iustissime possit, in labris eius sedisse
83 quandam persuadendi Deam. Quid reliquorum
Socraticorum elegantiam? Quid *Aristotelem?*
quem dubito scientia rerum an scriptorum co-
pia an eloquendi suavitate an inventionum acu-
mine an varietate operum clariorem putem.
Nam in *Theophrasto* tam est loquendi nitor

ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. Minus indulsere eloquentiae *Stoici* 84
veteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo probandoque quod instituerant plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis quam, id quod sane non affectaverunt, oratione magnifici.

B.) Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. 85
Itaque ut apud illos Homerus fuit, sic apud nos *Virgilius* auspicatissimum dederit exordium, omnium eius generis poetarum, Graecorum nostrorumque, haud dubie proximus. Vtor enim verbis iisdem, 86
quae ex Afro Domitio iuvenis excepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, *Secundus*, inquit, *est Virgilius, propior tamen primo quam tertio*. Et hercule ut illi naturae coelesti atque immortali cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum: et quantum eminentibus vincimur, fortasse aequalitate pensamus. Ceteri omnes longe se- 87
quentur. Nam *Macer* et *Lucretius* legendi quidem, sed non ut φράσιν, id est corpus eloquentiae faciant: elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. *Atacinus Varro* in iis, per quae nomen est asse-

§. 84. probandoque, quae instituerant — non affectant, orat. magn.
§. 85. Homerus, sic *omisso verbo substantivo*.
§. 87. phrasin.

cutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi
88 parum locuples. *Ennium* sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores alii atque ad hoc, de quo loquimur, magis utiles. Lascivus quidem in herois quoque *Ovidius* et nimium ama-
89 tor ingenii sui; laudandus tamen partibus. *Cornelius* autem *Severus*, etiamsi versificator quam poeta melior, si tamen, ut est dictum, ad exempla primi libri bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi iure secundum locum. *Serranum* consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen eius opera et maximam indolem ostendunt et admirabilem, praecipue
90 in aetate illa, recti generis voluntatem. Multum in *Valerio Flacco* nuper amisimus. Vehemens et poeticum ingenium *Salei Bassi* fuit: nec ipsum senectute maturuit. *Rabirius* ac *Pedo* non indigni cognitione, si vacet. *Lucanus* ardens et concitatus et sententiis clarissimus et ut dicam quod sentio, ma-
91 gis oratoribus quam poetis imitandus. Hos nominavimus, quia GERMANICVM AVGVSTVM ab institutis studiis deflexit cura terrarum

§. 88. in heroicis quoque.
§. 89. ad exemplar primi — locum. Sed eum consummari.
§. 90. Saleii Bassi — senectute maturum. Rabirius — poëtis annumerandus.

parumque Dis visum est, esse eum maximum poetarum. Quid tamen his ipsis eius operibus, in quae, donato imperio, iuvenis secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris praestantius? Quis enim caneret bella melius quam qui sic gerit? Quem praesidentes studiis Deae propius audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Minerva? Dicent haec plenius futura secula. Nunc enim 92
ceterarum fulgore virtutum laus ista praestringitur. Nos tamen sacra litterarum colentes feras CAESAR, si non tacitum hoc praeterimus et Virgiliano certe versu testamur,

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Elegia quoque Graecos provocamus, cuius mihi 93
tersus atque elegans maxime videtur auctor *Tibullus.* Sunt qui *Propertium* malint. *Ovidius* utroque lascivior, sicut durior *Gallus.* Satura quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus *Lucilius* quosdam ita deditos sibi adhuc habet [amatores], ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent. Ego quantum 94
ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui *Lucilium fluere lutulentum* et *esse aliquid, quod tollere possis,* putat. Nam eruditio in eo mira

§. 91. parumque diis visum.
§. 93. Satira quidem: *mox* amatores *cancellis non sunt circumscripti.*

et libertas atque inde acerbitas et abundantia salis. Multum et est tersior ac purus magis *Horatius* et, non labor eius amore, praecipuus. Multum et verae gloriae, quamvis uno libro,
95 *Persius* meruit. Sunt clari hodieque et qui olim nominabuntur. Alterum illud etiam prius saturae genus, sed non sola carminum varietate mixtum condidit *Terentius Varro*, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae collaturus
96 turus quam eloquentiae. Iambus non sane a Romanis celebratus est ut proprium opus; quibusdam interpositus: cuius acerbitas in *Catullo*, *Bibaculo*, *Horatio*, quamquam illi epodos interveniat, reperietur. At Lyricorum idem *Horatius* fere solus legi dignus. Nam et insurgit aliquando et plenus est iucunditatis et gratiae et varius figuris et verbis felicissime audax. Si quem adiicere velis, erit *Caesius Bassus*, quem nuper vidimus: sed eum longe prae-
97 cedunt ingenia viventium. Tragoediae scriptores veterum *Accius* atque *Pacuvius* clarissimi

§. 94. et abunde salis. Multo est tersior — et ad notandos hominum mores praecipuus.
§. 95. satirae.
§. 96. Horatio: quanquam — epodos intervenire reperiatur — et variis figuris et verbis — Si quendam adiicere velis, is erit.

gravitate sententiarum, verborum pondere, au-
ctoritate personarum. Ceterum nitor et summa
in excolendis operibus manus magis videri
potest temporibus quam ipsis defuisse. Virium
tamen Accio plus tribuitur: Pacuvium videri
doctiorem, qui esse docti affectant, volunt.
Iam *Vari Thyestes* cuilibet Graecarum compa- 98
rari potest. *Ovidi Medea* videtur mihi osten-
dere, quantum ille vir praestare potuerit, si in-
genio suo operari quam indulgere maluisset.
Eorum quos viderim longe princeps *Pompo-
nius Secundus*, quem senes quidem parum tra-
gicum putabant, eruditione ac nitore praestare
confitebantur. In comoedia maxime claudica- 99
mus; licet Varro *Musas* Aeli Stilonis sententia
*Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si
Latine loqui vellent;* licet *Caecilium* vete-
res laudibus ferant; licet *Terenti scripta* ad
Scipionem Africanum referantur: quae tamen
sunt in hoc genere elegantissima et plus adhuc
habitura gratiae, si intra versus trimetros ste-
tissent. Vix levem consequimur umbram, adeo 100
ut mihi sermo ipse Romanus non recipere vi-
deatur illam solis concessam Atticis venerem,
quando eam ne Graeci quidem in alio genere
linguae obtinuerint. Togatis excellit *Afranius*,
utinamque non inquinasset argumenta puero-
rum foedis amoribus, mores suos fassus.

§. 98. Varii — Ovidii — ingenio suo tempe-
rare quam indulgere — quem senes parum.
§. 99. Aelii Stilonis — Terentii.

101 At non *historia* cesserim Graecis, nec opponere Thucydidi *Sallustium* verear, neque indignetur sibi Herodotus aequari *T. Livium*, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimique candoris tum in concionibus supra quam enarrari potest eloquentem: ita quae dicuntur omnia cum rebus tum personis accommodata sunt: affectus quidem, praecipue eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo histori-
102 corum commendavit magis. Ideoque immortalem illam Sallusti velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur *Servilius Nonianus*, pares eos magis quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, elati vir ingenii et sententiis creber, sed minus pressus quam historiae auctoritas postulat.
103 Quam paulum aetate praecedens eum *Bassus Aufidius* egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor.
104 Superest et adhuc exornat aetatis nostrae gloriam vir seculorum memoriae dignus, cui intelligitur, habenti amatores, nec immerito, re-

§. 102. Sallustii.
§. 103. Bassius Aufid. *typothetae, opinor, incuria.*
§. 104. Superest adhuc, et exornat — memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores; ut libertas — dixisset, ei nocuerit — etiam in iis, quae manent.

mitti libertas, quamquam circumcisis quae dixisset vel nocuerit. Sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in his quae manent. Sunt et alii scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus.

Oratores vero vel praecipue Latinam elo- 105
quentiam parem facere Graecae possint. Nam *Ciceronem* cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, cum praesertim non sit id propositi, ut eum *Demostheni* comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenem in primis legendum vel ediscendum potius putem. Quo- 106
rum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, praeparandi, probandi rationem, denique quae sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior; ille concludit adstrictius, hic latius; pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere; illic nihil detrahi potest, hic nihil adiici; curae plus in illo, in hoc naturae. Salibus certe et commiseratione, qui duo plu- 107
rimum affectus valent, vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit; sed et nobis illa, quae Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quamquam sunt utriusque, dialogisve, quibus nihil ille, nulla contentio est. Ceden- 108

§. 106. concludit a s t r i c t i u s — pondere; i l l i nihil detrahi potest, h u i c nihil adiici.

dum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit et ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Graecorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis,
109 iucunditatem Isocratis. Nec vero quod in quoque optimum fuit, studio consecútus est tantum, sed plurimas vel potius omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate. Non enim *pluvias*, ut ait Pindarus, *aquas colligit, sed vivo gurgite exundat*, dono quodam providentiae genitus, in quo to-
110 tas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? Cui tanta unquam iucunditas affuit? Ipsa illa, quae extorquet, impetrare eum credas, ut cum transversum vi sua iudicem ferat, tamen ille
111 non rapi videatur, sed sequi. Iam in omnibus, quae dicit, tanta auctoritas inest, ut dissentire pudeat: nec advocati studium, sed testis aut iudicis afferat fidem; cum interim haec omnia, quae vix singula quisquam et intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata et illa, qua nihil pulchrius auditum est, oratio prae se fert
112 tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus aetatis suae *regnare in iudiciis* dictus est, apud posteros vero id consecutus, ut Cicero iam non hominis nomen, sed

§. 110. credas, et, cum transv.
§. 111. quisquam intentissima — pulchrius a u d i t u est.

eloquentiae habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum: ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Multa 113
in *Asinio Pollione* inventio, summa diligentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videatur: et consilii et animi satis: a nitore et iucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit seculo prior. At *Messala* nitidus et candidus et quodammodo praeferens in dicendo nobilitatem suam; viribus minor. *C.* vero *Caesar* si foro 114
tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. Multum ingenii in *Coe-* 115
lio et praecipue in accusando multa urbanitas dignusque vir, cui et mens melior et vita longior contigisset. Inveni qui *Calvum* praeferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent, eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse: sed est et sancta et gravis oratio et custodita et frequenter vehemens quoque. Imitator autem est Atticorum fecitque illi properata mors iniuriam, si quid adiecturus sibi, non si quid detracturus fuit. Et 116
Servius Sulpicius insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna *Cassius Severus:* qui si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adiecisset, po-

117 nendus inter praecipuos foret. Nam et ingenii
plurimum est in eo et acerbitas mira; et urba-
nitas eius summa: sed plus stomacho quam
consilio dedit: praeterea ut amari sales, ita
118 frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt
alii multi diserti, quos persequi longum est.
Eorum quos viderim *Domitius Afer* et *Iu-
lius Africanus* longe praestantissimi. Arte ille
et toto genere dicendi praeferendus et quem
in numero veterum locare non timeas: hic con-
citatior, sed in cura verborum nimius et com-
positione nonnunquam longior et translationi-
119 bus parum modicus. Erant clara et nuper in-
genia. Nam et *Trachalus* plerumque sublimis
et satis apertus fuit et quem velle optima cre-
deres: auditus tamen maior. Nam et vocis,
quantam in nullo cognovi, felicitas et pronun-
ciatio vel scenis suffectura et decor, omnia de-
nique ei, quae sunt extra, superfuerunt. Et
Vibius Crispus compositus et iucundus et de-
lectationi natus: privatis tamen causis quam
120 publicis melior. *Iulio Secundo* si longior con-
tigisset aetas, clarissimum profecto nomen
oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim
atque adiiciebat ceteris virtutibus suis, quod
desiderari potest: id est autem, ut esset multo
magis pugnax et saepius ad curam rerum ab
121 elocutione respiceret. Ceterum interceptus quo-
que magnum sibi vindicat locum. Ea est fa-

§. 119. pronuntiatio.

cundia, tanta in explicando quod vellet gratia: tam candidum et lene et speciosum dicendi genus: tanta verborum, etiam quae assumta sunt, proprietas: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post 122
nos de oratoribus scribent, magnam eos qui nunc vigent materiem vere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Namque et consummati iam patroni veteribus aemulantur et eos iuvenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria.

Supersunt qui de *philosophia* scripserint: 123
quo in genere paucissimos adhuc eloquentes litterae Romanae tulerunt. Idem igitur *M. Tullius*, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis aemulus extitit. Egregius vero multoque quam in orationibus praestantior *Brutus* suffecit ponderi rerum: scias eum sentire quae dicit. Scripsit non parum multa *Cornelius Cel-* 124
tus, *Sextios* secutus, non sine cultu ac nitore. *Plautus* in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis levis quidem, sed non iniucundus tamen auctor est *Catius*. Ex industria *Sene-* 125
cam in omni genere eloquentiae distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, quia damnare eum et invisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi genus revo-

§. 121. quod velit, gratia.
§. 122. vigent, materiam vere.
§. 124. nitore. Planeus in Stoicis.

126 care ad severiora iudicia contendo. Tum autem solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus praeferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quam imitabantur: tantumque ab eo defluebant, quantum ille ab
127 antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quae poterat: deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam
128 infamabat. Cuius et multae alioquin et magnae virtutes fuerunt: ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. Tractavit
129 etiam omnem fere studiorum materiam. Nam et orationes eius et poemata et epistolae et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. Multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum gratia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque atque eo perniciosissima, quod
130 abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua con-

§. 127. pares aut saltem.
§. 128. alioqui.

temsisset, si parum non concupisset, si non
omnia sua amasset, si rerum pondera minutis-
simis sententiis non fregisset: consensu potius
eruditorum quam puerorum amore comproba-
retur. Verum sic quoque iam robustis et seve- 131
riore genere satis firmatis legendus, vel ideo,
quod exercere potest utrinque iudicium. Multa
enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam
admiranda sunt; eligère modo curae sit: quod
ntinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa na-
tura, quae meliora vellet, quae quod voluit
effecit.

CAPVT II.

DE IMITATIONE.

I. Imitationem utilem et necessáriam esse, nec tamen eatenus, ut per se ipsa sufficiat, sed ut plus et meliùs efficere conemur. II. Exactissimo iudicio in ea examinanda esse omnia et videndum, quos et quid in iis imitemur. III. Etiam vires consulendas esse. IV. Suo quidque loco esse imitandum et cavendum, ne uni nos generi vel scriptori dedamus. V. Imitationem non fieri tantum in verbis.

I. Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus 1
et verborum sumenda copia est et varietas figu-
rarum et componendi ratio: tum ad exemplum
virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim

dubitari potest, quin artis pars magna conti-
neatur *imitatione.* Nam ut invenire primum
fuit estque praecipuum, sic ea, quae bene in-
2 venta sunt, utile sequi. Atque omnis vitae ra-
tio sic constat, ut quae probamus in aliis, fa-
cere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, ut
scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici
vocem docentium, pictores opera priorum, ru-
stici probatam experimento culturam in exem-
plum intuentur. Omnis denique disciplinae
initia ad propositum sibi praescriptum formari
3 videmus. Et hercule necesse est aut similes aut
dissimiles bonis simus. Similem raro natura
praestat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum,
quod tanto faciliorem nobis rationem omnium
facit quam fuit iis, qui nihil quod sequerentur
habuerunt, nisi caute et cum iudicio apprehen-
ditur, nocet.

4 Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non
sufficit, vel quia pigri est ingenii, contentum
esse iis, quae sint ab aliis inventa. Quid enim
futurum erat temporibus illis, quae sine exem-
plo fuerunt, si homines nihil nisi quod iam co-
gnovissent, faciendum sibi aut cogitandum pu-
5 tassent? Nempe nihil fuisset inventum. Cur
igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod
ante non fuerit? An illi rudes sola mentis na-
tura ducti sunt in hoc, ut tam multa genera-
rent: nos ad quaerendum non eo ipso concite-
mur, quod certe scimus invenisse eos, qui
6 quaesierunt? Et cum illi, qui nullum cuius-

quam rei habuerunt magistrum, plurima in po-
steros tradiderint, nobis usus aliarum rerum
ad eruendas alias non proderit, sed nihil habe-
bimus nisi beneficii alieni? quemadmodum qui-
dam pictores in id solum student, ut describe-
re tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe 7
etiam illud est, contentum esse id consequi,
quod imiteris. Rursus nam quid erat futurum,
si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur?
Nihil in poetis supra *Livium Andronicum*,
nihil in historiis supra *Pontificum annales*
haberemus: ratibus adhuc navigaretur: non
esset pictura nisi quae lineas modo extremas
umbrae, quam corpora in sole fecissent, cir-
cumscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla 8
sit ars, qualis inventa est, nec intra initium
stetit: nisi forte nostra potissimum tempora
damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum
crescat nihil. Nihil autem crescit sola imita-
tione. Quodsi prioribus adiicere fas non est, 9
quomodo sperare possumus illum oratorem per-
fectum? cum in his, quos maximos adhuc no-
vimus, nemo sit inventus, in quo nihil aut de-
sideretur aut reprehendatur. Sed etiam qui
summa non appetent contendere potius quam
sequi debent. Nam qui agit, ut prior sit, for- 10
sitan etiam, si non transierit, aequabit. Eum
vero nemo potest aequare, cuius vestigiis sibi
utique insistendum putat. Necesse est enim

§. 7. Nam rursus quid etc.
§. 9. summa non appetunt, cont.

semper sit posterior qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res simplicissimae quaeque pares maxime videantur, utique discrimine aliquo dis-
11 cernantur. Adde quod quidquid alteri simile est necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore et imago facie et actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque eis, quae in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est et ad alienum propositum accommodatur quod facit: ut minus sanguinis ac virium declamationes habent quam orationes; quoniam in illis vera, in his assimu-
12 lata materia est. Adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, *ingenium, inventio, vis, facilitas* et quidquid
13 arte non traditur. Ideo plerique, cum verba ex orationibus excerpserunt aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se quae legerunt effingi arbitrantur: cum et verba intercidant invalescantque temporibus (ut quorum certissima sit regula in consuetudine) eaque non sua natura sint bona aut mala, (nam per

§. 11. propositum accommodatur. Quo fit, ut minus — habeant — orationes: quia in illis.

§. 13. temporibus, ut — consuetudine, eaque — mala: nam — sunt: sed prout.

se soni tantum sunt,) sed prout opportune pro-
prieque aut secus collocata sunt, et composi-
tio cum rebus accommodata sit tum ipsa va-
rietate gratissima.

II. Quapropter exactissimo iudicio circa 14
hanc partem studiorum examinanda sunt omnia.
Primum, quos imitemur: nam sunt plurimi,
qui similitudinem pessimi cuiusque et corruptis-
simi concupierunt: tum in ipsis, quos elegeri-
mus, quid sit, ad quod nos efficiendum com-
paremus. Nam in magnis quoque auctoribus 15
incidunt aliqua vitiosa et a doctis inter ipsos
etiam mutuo reprehensa: atque utinam tam bo-
na imitantes dicerent melius quam mala peius
dicant. Nec vero saltem iis, quibus ad evi-
tanda vitia iudicii satis fuit, sufficiat imaginem
virtutis effingere et solam, ut sic dixerim, cu-
tem vel potius illas Epicuri figuras, quas e
summis corporibus dicit effluere. Hoc autem 16
his accidit, qui non introspectis penitus virtu-
tibus ad primum se velut aspectum orationis
aptarunt, et cum iis felicissime cessit imitatio,
verbis atque numeris sunt non multum diffe-
rentes, vim dicendi atque inventionis non as-
sequuntur, sed plerumque declinant in peius et
proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiunt-
que pro *grandibus tumidi, pressis exiles, for-
tibus temerarii, laetis corrupti, compositis
exultantes, simplicibus negligentes.* Ideoque 17

§. 15. mala peius dicunt.

qui horride atque incomposite quamlibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se pares credunt: qui carent cultu atque sententiis, Attici sunt scilicet: qui praecisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant: tristes ac ieiuni Pollionem aemulantur: otiosi et supini, si quid modo longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuis-
18 se. Noveram quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud coelestis huius in dicendo viri sibi viderentur, si in clausula posuissent *Esse videatur*. Ergo primum est, ut quod imitaturus est quisque, intelligat et quare bonum sit, sciat.

19 III. Tum in suscipiendo onere consulat suas vires. Nam quaedam sunt imitabilia, quibus aut infirmitas naturae non sufficiat aut diversitas repugnet. Ne, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vim suam perdat et elegantiam quam cupit non assequatur. Nihil est enim tam indecens quam cum mol-
20 lia dure fiunt. Atque ego illi praeceptori, quem instituebam in libro secundo, credidi non ea sola docenda esse, ad quae quemque discipulorum natura compositum videret. Et adiuvare debet, quae in quoque eorum invenit bona, et quantum fieri potest, adiicere quae desunt et emendare quaedam et mutare. Rector enim

§. 17. Atticis scilicet.

est alienorum ingeniorum atque formator. Difficilius est naturam suam fingere. Sed ne ille 21
quidem doctor, quamquam omnia, quae recta sunt, velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare viderit, laborabit.

IV. Id quoque vitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis et historicos, in illis operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique proposita lex, 22
suus cuique decor est. Nam neque comoedia [in] cothurnis assurgit nec contra tragoedia socculo ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune: imitemur quod commune est. Etiam hoc solet incommodi accide- 23
re eis, qui se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas iis placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remisso causarum genere non exuant: si tenuitas ac iucunditas, in asperis gravibusque causis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diversa non causarum modo inter ipsas conditio, sed in singulis etiam causis partium; sintque alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia movendi gratia dicenda: quorum omnium dissimilis atque divisa inter se ratio est. Itaque ne hoc 24
quidem suaserim, uni se alicui proprie, quem per omnia sequatur, addicere. Omnium perfectissimus Graecorum *Demosthenes*: aliquid

§. 22. Nam comoedia non cothurnis.

tamen aliquo loco melius alii: plurima ille.
Sed non qui maxime imitandus, et solus imi-
25 tandus est. Quid ergo? non est satis omnia
sic dicere, quomodo *M. Tullius* dixit? Mihi
quidem satis esset, si omnia consequi possem.
Quid tamen noceret, vim *Caesaris*, asperitatem
Coeli, diligentiam *Pollionis*, iudicium *Calvi*,
26 quibusdam in locis assumere? Nam praeter id
quod prudentis est, quod in quoque optimum
est, si possit, suum facere: tum, in tanta rei
difficultate, unum intuentes vix aliqua pars se-
quitur. Ideoque cum totum exprimere quem
elegeris paene sit homini inconcessum: pluri-
um bona ponamus ante oculos, ut aliud ex
alio haereat, et quod cuique loco conveniat,
aptemus.

27 V. Imitatio autem (nam saepius idem dicam)
non sit tantum in verbis. Illuc intendenda
mens, quantum fuerit illis viris decoris in re-
bus atque personis, quod consilium, quae dis-
positio, quam omnia, etiam quae delectationi
videantur data, ad victoriam spectent: quid
agatur prooemio, quae ratio et quam varia
narrandi, quae vis probandi ac refellendi, quan-
ta in affectibus omnis generis movendis scien-
tia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gra-
tia assumta: quae tum est pulcherrima, cum

§. 24. aliquo in loco.
§. 25. Coelii.
§. 27. quam omnia etiam, quae delect.

séquitur, non cum arcessitur. Haec si pervi-
derimus, tum vere imitabimur. Qui vero etiam 28
propria his bona adiecerit, ut suppleat quae deerant, circumcidat, si quid redundabit; is erit quem quaerimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oporteat, cum tanto plurima exempla bene dicendi supersint quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit haec quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

CAPVT III.

DE SCRIBENDO.

I. De utilitate scribendi. II. Quomodo scribi oporteat. III. Non dictandum esse. IV. Qui locus et quod tempus maxime conveniant ad scribendum. Repugnandum tamen interdum et temporis et loci incommodis. V. Ceris optime scribi.

I. Et haec quidem auxilia extrinsecus adhi- 1
bentur: in iis autem, quae nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert *stilus.* Nec immerito M. Tullius hunc *optimum effectorem ac magistrum dicendi* vocavit. Cui sententiae personam L. Crassi in disputationibus, quae sunt de oratore, assignando, iudicium suum cum illius au-

§. 28. tanto plura exempla.

2 ctoritate coniunxit. Scribendum ergo quam diligentissime et quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit, sic profectus, non a summo petitus, studiorum fructus et fundit uberius et fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit et
3 verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt: illic opes velut sanctiore quodam aerario reconditae, unde ad subitos quosque casus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quae sufficiant labori cer-
4 taminum et usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effingi cito praeposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quae nascendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentis continerentur.

II. Sed cum sit duplex quaestio, *quomodo* et *quae* maxime scribi oporteat, iam hinc or-
5 dinem sequar. Sit primo vel tardus, dum diligens, stilus: quaeramus optima nec protinus offerentibus se gaudeamus: adhibeatur iudicium inventis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborumque agendus est et pondera singulorum examinanda. Post subeat ratio collocandi: versentur omni modo numeri: non ut

§. 3. ad subitos quoque casus.
§. 5. collocandi, versenturque omni.

quodque se proferet verbum, occupet locum. 6
Quae quidem ut diligentius exequamur, repe-
tenda saepius erunt scriptorum proxima. Nam
praeter id quod sic melius iunguntur prioribus
sequentia, calor quoque ille cogitationis, qui
scribendi mora refrixit, recipit ex integro vi-
res et velut repetito spatio sumit impetum:
quod in certamine saliendi fieri videmus, ut
conatum longius petant et ad illud aliud quo
contenditur spatium cursu ferantur: utque in
iaculando brachia reducimus et expulsuri tela
nervos retro tendimus. Interim tamen, si feret 7
flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia
illa non fallat. Omnia enim nostra, dum nas-
cuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed
redeamus ad iudicium et retractemus suspectam
facilitatem. Sic scripsisse Sallustium accepi- 8
mus: et sane manifestus est etiam ex opere
ipso labor. Virgilium quoque paucissimos die
composuisse versus, auctor est Varius. Orato- 9
ris quidem alia conditio est. Itaque hanc mo-
ram et solicitudinem initiis impero. Nam pri-
mum hoc constituendum, hoc obtinendum est,
ut quam optime scribamus: celeritatem dabit
consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent,
verba respondebunt, compositio prosequetur:
cuncta denique, ut in familia bene instituta, in
officio erunt. Summa haec est rei. Cito scri- 10
bendo non fit, ut bene scribatur: bene scri-

§. 8. auctor est Varus.
§. 9. sollicitudinem.

bendo fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, resistamus et provideamus efferenti se quosdam frenos, quibus coerceamus: quod non tam moram faciet quam novos impetus dabit. Neque enim rursus eos, qui robur aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi se poenam alligandos puto.
11 Nam quomodo sufficere officiis civilibus possit, qui singulis actionum partibus velut insenescat? Sunt autem quibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere quam occurrit velint: increduli quidam et de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam putant, facere sibi
12 scribendi difficultatem. Nec promtum est dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia sua placent an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur et in silentium usque descendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum illum, aequalem meum atque a me, ut notum est, familiariter amatum, mira facundia virum, infinitae tamen curae, quid es-
13 set sibi a patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioqui inter

§. 10. resistamus, ut provideamus, et ferocientes equos frenis quibusdam coërceamus.
§. 11. partibus insenescat? *sine illo* velut.
§. 12. Accidit enim ingeniosis — mirae facundiae virum.

paucos disertus et dignus illa propinquitate.
Is cum Secundum, scholae adhuc operatum,
tristem forte vidisset, interrogavit, quae causa
frontis tam adductae? Nec dissimulavit adoles- 14
cens, tertium iam diem esse, quod omni labo-
re materiae ad scribendum destinatae non in-
veniret exordium: quo sibi non praesens tan-
tum dolor, sed etiam desperatio in posterum
fieret. Tum Florus arridens, *Numquid tu,*
inquit, *melius dicere vis quam potes?* Ita se 15
res habet. Curandum est, ut quam optime di-
camus: dicendum tamen pro facultate. Ad
profectum enim opus est studio, non indigna-
tione. Vt possimus autem scribere etiam plu-
ra celerius, non *exercitatio* modo praestabit,
in qua sine dubio multum est, sed etiam *ratio;*
si non resupini spectantesque tectum et cogita-
tionem murmure agitantes, expectaverimus,
quid obveniat, sed quid res poscat, quid per-
sonam deceat, quod sit tempus, qui iudicis
animus, intuiti, humano quodam modo ad scri-
bendum accesserimus. Sic nobis et initia et
quod sequitur, natura ipsa praescribit. Certa 16
sunt enim pleraque et nisi conniveamus, in
oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rusti-
ci diu quaerunt, unde incipiant: quo pudendum
est magis, si difficultatem facit doctrina. Non
ergo semper putemus optimum esse quod la-
tet; immutescamus alioqui, si nihil dicendum
videatur nisi quod non invenimus. Diversum 17
est huic eorum vitium, qui primo decurrere

per materiam stilo quam velocissimo volunt et sequentes calorem atque impetum ex tempore scribunt; hanc *silvam* vocant: repetunt deinde et componunt quae effuderant: sed verba emendantur et numeri, manet in rebus temere
18 congestis quae fuit levitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit atque ab initio sic opus ducere, ut caelandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequimur, in quibus fere plus calor quam diligentia valet.

III. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis di-
19 ctandi deliciis sentiam. Nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare aut resistere aut mutare, quasi
20 conscium infirmitatis nostrae timentes. Quo fit, ut non rudia tantum et fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluant: quae nec scribentium curam nec dicentium impetum consequantur. At idem ille [qui excipit,] si tardior scribendo aut incertior et diligendo velut offensatur, inhibetur cursus atque omnis quae erat conceptae mentis intentio mora et interdum iracundia excu-

§. 20. ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur — concepta mentis.

titur. Tum illa, quae apertiorem motum animi 21
sequuntur quaeque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere vultum, sinum et latus interim obiurgare, quaeque Persius notat, cum leviter dicendi genus significat:

Nec pluteum, inquit, *caedit nec demorsos sapit ungues:*

etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus.

IV. Denique, ut semel quod est potentis- 22
simum dicam, secretum in dictando perit. Atque liberum arbitris locum et quam altissimum silentium scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt, aptissima in hoc nemora silvasque; quod illa coeli libertas, locorum amoenitas, sublimem animum et beatiorem spiritum parent. Mihi certe, ut Demostheni, iucundus hic 23
magis quam studiorum hortator videtur esse secessus. Namque illa, quae ipsa delectant, necesse est avocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest: et quocunque respexit, desinit intueri quod propositum erat. Quare silvarum amoenitas et praeterlabentia 24

§. 21. quae altiorem animi motum seq. — vultum, simul vertere latus et interim obiurgare.
§. 22. perit. Atqui liberum.
§. 23. Mihi certe iucundus hic *etc. omissis quae sunt interposita.*

flumina et inspirantes ramis arborum aurae volucrumque cantus et ipsa late circumspiciendi libertas ad se trahunt: ut mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem quam
25 intendere. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoque lucubrantes silentium noctis et clausum cubiculum et lumen unum velut tectos maxime teneat.
26 Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc praecipue bona valetudo quaeque eam maxime praestat, frugalitas necessaria est: cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem convertimus. Cui tamen non plus irrogandum est quam quod somno supererit, haud
27 deerit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio: et abunde, si vacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum secreti genus.

28 Sed silentium et secessus et undique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt contingere: ideoque non statim, si quid obstrepet, abiiciendi codices erunt et deplorandus dies, verum incommodis repugnandum et hic faciendus usus, ut omnia, quae impedient, vincat intentio: quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quae oculis vel auribus incursant, ad animum per-

veniet. An vero frequenter etiam fortuita hoc 29
cogitatio praestat, ut obvios non videamus et
itinere deerremus: non consequemur idem, si et
voluerimus? Non est indulgendum causis desi-
diae. Nam si non nisi refecti, non nisi hila-
res, non nisi omnibus aliis curis vacantes, stu-
dendum existimaverimus, semper erit propter
quod nobis ignoscamus. Quare in turba, iti- 30
nere, conviviis etiam, faciat sibi cogitatio ipsa
secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro,
tot circumstantibus iudiciis, iurgiis, fortuitis
etiam clamoribus, erit subito continua oratione
dicendum, si particulas, quas ceris mandamus,
nisi in solitudine reperire non possumus? Pro-
pter quae idem ille tantus amator secreti De-
mosthenes, in litore, in quod se maximo cum
sono fluctus illideret, meditans consuescebat
concionum fremitus non expavescere.

V. Illa quoque minora (sed nihil in studiis 31
parum est) non sunt transeunda: scribi optime
ceris, in quibus facillima est ratio delendi: ni-
si forte visus infirmior membranarum potius
usum exiget: quae ut iuvant aciem, ita crebra
relatione, quoad intinguntur calami, morantur
manum et cogitationis impetum frangunt. Relin- 32
quendae autem in utrolibet genere contra erunt
vacuae tabellae, in quibus libera adiicienti sit
excursio. Nam interim pigritiam emendandi
angustiae faciunt; aut certe novorum interpo-

§. 31. in studiis parvum est.

sitionem priora confundant. Ne latas quidem ultra modum esse ceras velim, expertus iuvenem studiosum alioqui praelongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metiebatur, idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum.
33 Debet vacare etiam locus, in quo notentur quae scribentibus solent extra ordinem, id est ex aliis quam qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpent enim optimi nonnunquam sensus, quos neque inserere oportet neque differre tutum est, quia interim elabuntur, interim memoriae sui intentos ab alia inventione declinant: ideoque optime sunt in deposito.

CAPVT IV.

DE EMENDATIONE.

Emendationem fieri adiiciendo, detrahendo, mutando; mutationem multo difficilioris esse operae. Optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponas. Emendationi tamen finem esse debere et temporis modum habendum.

1 Sequitur *emendatio*, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stilum non minus agere, cum delet. Hu-

§. 33. memoriae suae intentos.

ius autem operis est *adiicere, detrahere, mutare.*

Sed facilius in iis simpliciusque iudicium, quae replenda vel deiicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operae. Nam 2
et damnanda sunt quae placuerunt, et invenienda quae fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponuntur, ut ad ea post intervallum, velut nova atque aliena, redeamus, ne nobis scripta nostra, tanquam recentes fetus, blandiantur.

Sed neque hoc contingere semper potest, 3
praesertim oratori, cui saepius scribere ad praesentes usus necesse est: et emendatio finem habeat. Sunt enim qui ad omnia scripta, tanquam vitiosa, redeant et quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quidquid est aliud, idque faciant, quoties librum in manus resumserunt, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque, ut cicatricosa sint et exsanguia et cura peiora. Sit 4
ergo aliquando, quod placeat aut certe quod sufficiat: ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnae Zmyrnam novem annis accepimus scriptam et Panegyricum Isocratis, qui parcissi-

§. 2. quae placuerant, et.
§. 3. exanguia.

mum, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

CAPVT V.

QVAE PRAECIPVE SCRIBENDA SINT.

I. Aliena esse transferenda, ut A.) vertantur Graeca in Latinum; B.) etiam Latina convertantur et varientur. II. Etiam nostra pluribus modis tractanda. Simplicissimam quamque materiam plurimum prodesse. In hoc optime facere infinitas quaestiones (θέσεις), locos communes, declamationes; eandem ob causam historiam, dialogos, carmina esse conscribenda. Hic tamen cavendum, ne diutius et nimium in falsa rerum imagine detineatur adolescens; immo in veris causis exercendum. Etiam in declamationibus quam proxime ad veritatem accedendum esse.

**I. Proximum est, ut dicamus *quae praecipue*
1 *scribenda sunt.* Hoc exuberantis sit quidem operis, ut explicemus, quae sint materiae, quae prima aut secunda aut deinceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo robustiorum studiis ordinem dedimus: sed, de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maxime veniat.**

§. 4. qui parcissime, decem.
§. 1. scribenda sint. Hoc exub. quidem est operis.

A.) Vertere Graeca in Latinum veteres no- 2
stri oratores optimum iudicarant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messalae placuit, multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes: adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. Et mani- 3
festa est exercitationis huiusce ratio. Nam et rerum copia Graeci auctores abundant et plurimum artis in eloquentiam intulerunt: et hos transferentibus, verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam est: quia plerumque a Graecis Romana dissentiunt.

B.) Sed et illa ex Latinis conversio multum 4
et ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. Nam et sublimis spiritus attollere orationem potest: et verba, poetica libertate audaciora, non praesumunt eadem proprie dicendi facultatem. Sed et ipsis sententiis adiicere licet oratorium robur et omissa supplere, effusa substringere. Neque ego paraphrasim esse interpretationem 5
tantum volo, sed circa eosdem sensus certa-

§. 2. optimum indicabant.

men atque aemulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri: neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit.
6 Nisi forte histrionum multa circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor vis, ut dicatur aliquid, post quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius, quod invenimus, esse neque par: est certe
7 proximus locus. An vero ipsi non bis ac saepius de eadem re dicimus et quidem continuas nonnunquam sententias? Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. Nam si uno genere bene diceretur, fas erat existimari praeclusam nobis a prioribus viam. Nunc vero innumerabiles sunt modi plurimae-
8 que eodem viae ducunt. Sua brevitati gratia, sua copiae; alia translatis virtus, alia propriis; hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. Quid, quod auctores maximi sic diligentius cognoscantur? Non enim scripta lectione secura transcurrimus; sed tractamus singula et necessario introspicimus et

§. 8. diligentius cognoscuntur.

quantùm virtutis habeant, vel hóc ipso co-
gnoscimus, quod imitari non possumus.
II. Nec aliena tantum transférre, sed etiam 9
nostra pluribus modis tractare proderit: ut ex
industria sumamus sententias quasdam easque
versemus quam numerosissime, velut eadem
cera aliae atque aliae formae duci solent. Plu- 10
rimum autem parari facultatis existimo ex sim-
plicissima quaque materia. Nam in illa multi-
plici *personarum, rerum, temporum, loco-
rum, dictorum, factorum* diversitate facile
delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex
quibus aliquam apprehendas, offerentibus. Il- 11
lud virtutis indicium est, fundere quae natura
contracta sunt, augere parva, varietatem simi-
libus, voluptatem expositis dare et bene di-
cere multa de paucis.

In hoc optime facient *infinitae quaestio-
nes*, quas vocari θέσεις diximus, quibus Ci-
cero iam princeps in republica exerceri sole-
bat. His confinis est destructio et confirmatio 12
sententiarum. Nam cum sit sententia decretum
quoddam atque praeceptum; quod de re, idem
de iudicio rei quaeri potest. Tum *loci com-
munes*, quos etiam scriptos ab oratoribus sci-
mus. Nam qui haec recta tantum et in nullos
flexus recedentia copiose tractaverit, utique in
illis plures excursus recipientibus magis abun-
dabit eritque in omnes causas paratus. Omnes 13

§. 10. personarum, c a u s a r u m, temporum.

enim generalibus quaestionibus constant. Nam quid interest, *Cornelius tribunus plebis quod codicem legerit,* reus sit: an quaeramus, *Violeturne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitaverit? Milo Clodium rectene occiderit,* veniat in iudicium: an, *Oporteatne insidiatorem interfici vel perniciosum reipublicae civem, etiamsi non insidietur? Cato Marciam honestene tradiderit Hortensio:* an, *Conveniatne res talis bono viro?* De personis iudicatur, sed de rebus contendi-
14 tur. *Declamationes* vero, quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatae et orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimae, quae inventionem et dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus ac iam in foro clarus. Alitur enim atque enitescit, velut pabulo laetiore, facundia et assidua contentionum asperitate fatigata renovatur.
15 Quapropter *historiae* nonnunquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda et *dialogorum* libertate gestiendum. Ne *carmine* quidem ludere contrarium fuerit: sicut athletae, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, otio et iucun-
16 dioribus epulis reficiuntur. Ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor et

durescat articulus et ipse ille mucro ingenii cottidiana pugna retundatur.

17 Sed quemadmodum forensibus certaminibus excitatos et quasi militantes reficit ac reparat haec velut sagina dicendi: sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri et inanibus se simulacris usque adeo, ut difficilis ab his digressus sit, assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerint umbra, vera discrimina, velut quendam solem, reformident.
18 Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut cum ei, summam in scholis opinionem obtinenti, causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi coelum novum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur.
19 Quare iuvenis, qui rationem inveniendi eloquendique a praeceptoribus diligenter acceperit: quod non est infiniti operis, si docere sciant et velint: exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur; iudiciis intersit quam plurimis et sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator.
20 Tum causas vel easdem, quas agi audierit, stilo et ipse componat vel etiam

§. 16. quotidiana pugna.
§. 17. certaminibus exercitatos, et — inanibus simulacris — ut difficile ab his digressos sit assuefacere, ne *etc.*

alias, veras modo, et utrinque tractet et quod in gladiatoribus fieri videmus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione.

21 Citius autem idoneus erit iuvenis, quem praeceptor coegerit in declamando quam simillimum esse veritati et per totas ire materias: quarum nunc facillima, ut maxime favorabilia decerpunt. Obstant huic, quod secundo loco posui, fere turba discipulorum et consuetudo classium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam persuasio patrum, numerantium potius
22 declamationes quam aestimantium. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus praeceptor maiore numero quam sustinere possit, onerabit: et inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quae sunt in controversia, non, ut quidem volunt, quae in rerum natura, dicantur: et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem vel materias divi-
23 dere permittet. Vna enim diligenter effecta plus proderit quam plures inchoatae et quasi degustatae. Propter quod accidit, ut nec suo loco quidquid ponatur nec illa, quae prima sunt, servent suam legem: iuvenibus flosculos omnium partium in ea, quae sunt dicturi, con-

§. 23. loco quidque ponatur.

gerentibus: quo fit, ut timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

CAPVT VI.

DE COGITATIONE.

De eius vi et natura. Quomodo ipsa comparetur. In extemporalitate non superstitiose cogitatis inhaerendum esse.

Proxima stilo *cogitatio* est, quae et ipsa vi- 1
res ab hoc accipit estque inter scribendi laborem extemporalemque fortunam media quaedam et nescio an usus frequentissimi. Nam scribere nec ubique nec semper possumus: cogitationi temporis ac loci plurimum est. Haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Haec, quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuvatur. Haec inter medios rerum actus aliquid invenit vacui nec otium patitur. Neque vero rerum ordinem 2
modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter manum desit. Namque memoriae quoque plerumque inhaerent fidelius, quae nulla scribendi securitate laxantur.

§. 1. accipit, et est inter.
§. 2. plerumque inhaeret fidelius, quod — laxatur.

Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi per-
3 veniri potest aut subito aut cito. Nam primum facienda multo stilo forma est, quae nos etiam cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quae reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda vis et exercitatione multa continenda est, quae quidem maxima ex parte memoria constat: ideoque aliqua mihi in illum
4 locum differenda sunt. Eo tamen pervenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur, ut ei tam quae cogitarit quam quae scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem servent. Cicero certe Graecorum Metrodorum Scepsium et Empylum Rhodium nostrorumque Hortensium tradidit, quae cogitaverant, ad verbum in agendo retulisse.

5 Sed si forte aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitiose cogitatis demum est inhaerendum. Neque enim tantum habent curae, ut non sit dandus et fortunae locus, cum saepe etiam scriptis ea, quae subito nata sunt, inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut et degredi ex eo et regredi in id facile pos-
6 simus. Nam ut primum est domo afferre paratam dicendi copiam et certam, ita refutare temporis munera longe stultissimum est. Quare

§. 5. ut et digredi ex eo.

cogitatio in hoc praeparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuvare possit. Id autem fiet memoriae viribus, ut illa, quae complexi animo sumus, fluant secura, non solicitos ac respicientes et una spe suspensos recordationis non sinant providere: alioqui vel extemporalem temeritatem malo quam male cohaerentem cogitationem. Peius enim quaeritur re- 7
trorsus, quia dum illa desideramus, ab aliis avertimur et ex memoria potius repetimus quam ex materia. Plura sunt autem, si utrumque quaerendum est, quae inveniri possunt quam quae inventa sunt.

CAPVT VII.

DE FACVLTATE EX TEMPORE DICENDI.

I. Haec facultas commendatur. II. Quomodo paretur. Huc facere A.) artem, B.) studium; ex quo utroque existere usum irrationalem (ἄλογον τριβήν): C.) etiam imagines rerum animo concipiendas et nonnulla alia. III. Quomodo conservetur. — Pauca alia adduntur.

I. Maximus vero studiorum fructus est et ve- 1
lut praemium quoddam amplissimum longi laboris, *ex tempore dicendi facultas:* quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia ci-

§. 6. sollicitos et respicientes.

vilibus officiis renunciabit et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. Vix enim bona fide viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod in praesentissimis quibusque periculis desit: ut monstrare portum, ad quem navis accedere nisi lenibus ventis
2 vecta non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitae necessitates vel apud magistratus vel repraesentatis iudiciis continuo agendi. Quarum si qua non dico cuicunque innocentium civium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit, stabitne mutus et salutarem petentibus vocem statim, si non succuratur, perituris, moras et secessum et silentium quaeret, dum illa verba fabricentur et memoriae
3 insidant et vox ac latus praeparetur? Quae vero patitur hoc ratio, ut quisquam possit orator aliquando mittere casus? Quid, cum adversario respondendum erit, fiet? Nam saepe ea, quae opinati sumus et contra quae scripsimus, fallunt ac tota subito causa mutatur; atque ut gubernatori ad incursus tempestatum, sic agenti ad varietatem causarum ratio mu-
4 tanda est. Quid porro multus stilus et assidua lectio et longa studiorum aetas facit, si manet eadem, quae fuit incipientibus, difficultas? Periisse profecto confitendum est praeteritum la-

§. 1. enim **bonae fidei** viro.
§. 3. quisquam **sit** orator **imparatus ad casus**?

borem, cui semper idem laborandum est. Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit.

II. Id autem maxime hoc modo *consequemur.*

A.) Nota sit primum dicendi via. Neque 5 enim prius contingere cursus potest quam scierimus, quo sit et qua perveniendum. Nec satis est non ignorare, quae sunt causarum iudicialium partes, aut quaestionum ordinem recte disponere: quamquam ista sint praecipua: sed quid quoque loco primum sit ac secundum et deinceps: quae ita sunt natura copulata, ut mutari aut intervelli sine confusione non possint. Quisquis autem via dicet, ducetur ante omnia 6 rerum ipsa serie, velut duce: propter quod homines etiam modice exercitati facillime tenorem in narrationibus servant. Deinde quid quoque loco quaerant, scient, nec circumspectabunt nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur nec confundent ex diversis orationem, velut salientes huc illuc nec usquam insistentes. Postremo habebunt modum et finem, 7 qui esse citra divisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quae proposuerint, pervenisse se ad ultimum sentient.

B.) Et haec quidem *ex arte*, illa vero *ex studio*: ut copiam sermonis optimi, quemadmodum praeceptum est, comparemus; multo ac fideli stilo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quae subito effusa sunt red-

dant: ut cum multa scripserimus, etiam quam
8 multa dicamus. Nam *consuetudo* et *exercitatio* facilitatem maxime parit: quae si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, sed ipsum os quoque concurrit. Quamquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus semperque nostram vocem provisa et formata cogitatio exci-
9 piat: vix tamen aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quae dicit, quae subiuncturus est, quae ultra spectanda sunt, adhibita vocis, pronunciationis, gestus observa-
10 tione, una sufficiat. Longe enim praecedat oportet intentio ac prae se res agat: quantumque dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perveniamus ad finem, non minus prospectu procedamus quam gradu, si non intersistentes offensantesque brevia illa atque concisa singultantium modo eluctaturi sumus.

11 Est igitur usus quidam irrationalis, quem Graeci ἄλογον τριβὴν vocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione versus flexusque eorum et transitus intuentur et ante sequentia vident quam priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis

§. 7. etiam multa dicamus: *omissum* quam.
§. 10. singultantium modo **eiecturi** sumus.

pilariorum ac ventilatorum, ut ea, quae emiserint, ultro venire in manus credas et qua iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, 12
si ea, de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem non habet, in ratione versetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui disposite, ornate, copiose dicit, sed tumultuari: nec fortuiti sermo- 13
nis contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere video: cum eo quod, si calor ac spiritus tulit, frequenter accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit. Deum tunc affuisse, cum id 14
evenisset, veteres oratores, ut Cicero ait, dictitabant. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus et recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quae nonnunquam mora stili refrigescunt et dilatae non revertuntur. Vtique vero cum infelix illa verborum cavillatio accessit et cursus ad singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis, sed ut optime vocum singularum cedat electio, non continua sed composita est.

C.) Quare capiendae sunt illae, de quibus 15
dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασίας indicavimus, omniaque, de quibus dicturi erimus, *personae, quaestiones, spes, metus,* habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim, quod disertos facit, et vis mentis. Ideoque imperitis quoque, si modo sint

§. 15. modo sunt aliquo.

16 aliquo affectu concitati, verba non desunt. Tum
intendendus animus, non in aliquam rem unam,
sed in plures simul continuas: ut, si per ali-
quam rectam viam mittamus oculos, simul
omnia, quae sunt in ea circaque, intuemur,
non ultimum tantum videmus, sed usque ad
ultimum. Ad dicendum etiam pudor stimulos
habet et dicendorum expectata laus: mirum-
que videri potest, quod cum stilus secreto gau-
deat atque omnes arbitros reformidet, extem-
poralis actio auditorum frequentia, ut miles
17 congestu signorum, excitatur. Namque et dif-
ficiliorem cogitationem exprimit et expellit di-
cendi necessitas, et secundos impetus auget pla-
cendi cupido. Adeo pretium omnia spectant,
ut eloquentia quoque quamquam plurimum ha-
beat in se voluptatis, maxime tamen praesenti
18 fructu laudis opinionisque ducatur. Nec quis-
quam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret
incipienti statim posse contingere; sed sicut
in cogitatione praecipimus, ita facilitatem ex-
temporalem a parvis initiis paulatim perduce-
mus ad summam: quae neque perfici neque
19 contineri nisi usu potest. Ceterum pervenire
eo debet, ut cogitatio non utique melior sit
ea, sed tutior; cum hanc facilitatem non prosa
modo multi sint consecuti, sed etiam carmine,
ut Antipater Sidonius et Licinius Archias: cre-
dendum enim Ciceroni est; non quia nostris
quoque temporibus non et fecerint quidam hoc

§. 17. Adeo p r a e m i u m omnia.

et faciant: quod tamen non ipsum tam proba-
bile puto (neque enim habet aut usum res aut
necessitatem), quam exhortandis in hanc spem,
qui foro praeparantur, utile exemplum. Ne- 20
que vero tantam esse unquam fiduciam facili-
tatis velim, ut non breve saltem tempus, quod
nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi
simus, dispicienda sumamus: quod quidem
in iudiciis ac foro datur semper. Neque
enim quisquam est, qui causam, quam non
didicerit, agat. Declamatores quosdam per- 21
versa ducit ambitio, ut exposita controversia
protinus dicere velint: quin etiam, quod est in
primis frivolum ac scenicum, verbum petant,
quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se
ridet invicem eloquentia: et qui stultis videri
eruditi volunt, stulti eruditis iudicantur. Si 22
qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi
necessitatem, mobiliore quodam opus erit in-
genio et vis omnis intendenda rebus et in
praesentia remittendum aliquid ex cura verbo-
rum, si consequi utrumque non dabitur. Tum
et tardior pronunciatio moras habet et suspen-
sa ac velut dubitans oratio: ut tamen delibe-
rare, non haesitare videamur. Hoc, dum egre- 23
dimur e portu, si nos nondum aptatis satis ar-
mamentis aget ventus: deinde paulatim simul
euntes aptabimus vela et disponemus rudentes
et impleri sinus optabimus. Id potius quam se
inani verborum torrenti dare, quasi tempesta-
tibus quo volent auferendum.

24 III. Sed non minore studio *continetur* haec facultas quam paratur. Ars enim semel percepta non labitur: stilus quoque intermissione paululum admodum de celeritate deperdit: promtum hoc et in expedito positum exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut cottidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus iudicio atque opinione soliciti: rarum est enim, ut satis se quisque vereatur. Vel soli tamen dicamus po-
25 tius quam omnino non dicamus. Est et illa exercitatio cogitandi totasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicat intra se ipsum) persequendi, quae nullo non et tempore et loco, quando non aliud agimus, explicari potest: et est in parte utilior quam haec proxi-
26 ma. Diligentius enim componitur quam illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rursus in alia plus prior confert, vocis firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui et ipse, ut dixi, excitat oratorem et iactatione manus, pedis supplosione, sicut cauda
27 leones facere dicuntur, hortatur. Studendum vero semper et ubique. Neque enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucrativae, ut Cicero Brutum facere tradit, operae ad scribendum aut legendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti

§. 24. ut quotidie dicamus — sollic iti.
§. 25. Est illa exercitatio.

exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum, 28
quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum
usquam negligentem esse sermonem: quidquid
loquemur ubicunque, sit pro sua scilicet por-
tione perfectum. Scribendum certe nunquam
est magis quam cum multa dicemus ex tem-
pore. Ita enim servabitur pondus et innatans
illa verborum facilitas in altum reducetur: sic-
ut rustici proximas vitis radices amputant,
quae illam in summum solum ducant, ut infe-
riores penitus descendendo firmentur. Ac ne- 29
scio an, si utrumque cum cura et studio fece-
rimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus
diligentius, dicendo scribamus facilius. Scriben-
dum ergo, quoties licebit; si id non dabitur,
cogitandum: ab utroque exclusi, debent tamen
anniti, ut neque deprehensus orator neque liti-
gator destitutus esse videatur. Plerumque au- 30
tem multa agentibus accidit, ut maxime neces-
saria et utique initia scribant, cetera, quae
domo afferunt, cogitatione complectantur, su-
bitis ex tempore occurrant.

Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque et inventi forte, ut eos dicturus quisque composuerat, et in libros digesti; ut causarum quae sunt actae a Ser. Sulpicio: cuius tres orationes extant; sed ii de quibus loquor commentarii

§. 29. an utrumque, cum cura et studio fecerimus, invicem pros.
§. 30. exstant.

ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam
31 posteritatis videantur esse compositi. Nam Ciceronis ad praesens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc brevem annotationem libellosque, qui vel manu teneantur et ad quos interim respicere fas sit.
32 Illud, quod Laenas praecipit, displicet mihi, nec in his, quae scripserimus, velim summas in commentarium et capita conferri. Facit enim ediscendi negligentiam haec ipsa fiducia et lacerat ac deformat orationem. Ego autem nec scribendum quidem puto, quod non simus memoria persecuturi. Nam id quoque accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata nec si-
33 nat praesentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrumque animus aestuat, cum et scripta perdidit et non quaerit nova. Sed de memoria destinatus est libro proximo locus nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

§. 32. displicet mihi, quae scripserimus, in summas, sive commentarios et capita, conferre. Facit enim discendi negl. — ne scribendum quidem — quod simus *etc. omissa negatione.*

I.

INDEX HISTORICVS

A.

quo Plinius maior Vesuvii incendio periisse dicitur. Persius ei inscripsit sextam satirarum suarum.

Calidius (Marcus) orator prope singularis, Ciceroni aequalis, de domo Ciceronis dixit 1, 23. Cf. Cic. Brut. cap. 79. 80. Ellendt. Histor. Eloq. Rom. pag. 107. seq.

Callimachus Cyrenaeus, poeta et grammaticus ille notus 1, 58. Vixit Alexandriae sub Ptolemaeo Philadelpho, ubi primum litteras docuit, post in aulam receptus. In discipulis habuit Apollonium Rhodium.

Calvus (C. Licinius) Ciceroni aequalis orator 1, 115. 2, 25. Ellendt. Hist. Eloq. Rom. pag. 118. sqq.

Carbo (C. Papirius) eloquentissimus sui temporis patronus etiam in tabernaculo exercitatione dicendi usus dicitur 7, 27. Fuit tribunus plebis, Gracchanarum turbarum socius; in consulatu sanior L. Opimium, qui C. Gracchum interfécerat, ad populum defendit. Sed eumdem bellicas res gessisse, ut in tabernaculo meditari potuerit, quum nusquam scriptum reperiatur, ea admodum probabilis sententia est, ut Fabium existimes de Caio quidem Carbone cogitasse, sed rerum castrensium commemorationem Cnaei Carbonis ter Cos. imagine obversante fortuito admiscuisse. Cf. Ellendt. Hist. Eloq. Rom. pag. 35. seq.

Cassius Severus clarus orator sub Augusto et Tiberio. (Vid. Schulz. ad dialog. de oratt. cap. 19.) De eo iudicium 1, 116. Asprenatem Nonium veneficii accusavit 1, 22.

successu extemporali sententiam prodidisse dicitur 7, 14. extemporalem facultatem praedicat in Antipatro Sidonio et Licin. Archia 7, 19. eius commentarii 7, 30.

Cinna (G. Helvius) poeta Augusti tempore et amicus Catulli, historiam Zmyrnae vel Myrrhae brevi sed obscuro et laborioso carmine exposuerat, cui velut defosso thesauro novem annis incubuisse dicitur 4, 4. Exstat de hoc poeta copiosa commentatio Augusti Weicherti, Grimae 1822. 4. edita.

Clitarchus 1, 74. Alexandrum in expeditionibus Persicis comitatus mox eius res exposuerat.

Clodius (P. Pulcher) qui ab Milone occisus est 5, 13.

Coelius (M. Rufus) orator meliore ingenio quam moribus 1, 115. 2, 25. Vid. Manut. commentar. in Cic. epist. ad fam. lib. VIII. pr. (pag. ed. Lips. 515. sqq.) Ellendt. Hist. Eloq. Rom. pag. 109. sqq.

Cornelius (Caius) tribunus plebis 5, 13. Hic a. u. c. 687. promulgaverat legem, qua Senatus auctoritas minueretur: quam quum potentissimi quique ex Senatoribus oppugnare omnibus modis laborarent, collega eius P. Servilius Globulus inventus est, qui intercederet nec pateretur legem populo a praecone recitari. Tum vero Cornelius ipse codicem recitavit.

Cornelius Severus aequalis Ovidio poeta, bellum Siculum carmine descripsit 1, 89. Quod

E.

Livius Andronicus 2, 7. homo Graecus (Tarentinus) M. Livii Salinatoris libertus, cuius etiam liberos erudivit, ob id libertate donatus. Primus omnium Latine versibus scripsit, Graecorum tragicorum fabulas imitatus in Latinum sermonem convertit: idem comoedias fertur scripsisse. Heroicum certe carmen scripsit Odysseam, Homerici operis interpretationem. (Veterum scriptorum de eo testimonia vid. apud Bothium Poet. Lat. Scen. Vol. V. P. I. pag. 1. sqq.)

Livius (Titus) rerum Romanarum scriptor 1, 101. sq. et §. 32. in epistola ad filium (*nunc deperdita*) quid de Cicerone et Demosthene dixerit 1, 39.

Lucanus (M. Annaeus) poeta, sed magis orator 1, 90. Alii historicis eum potius quam poetis adnumerant. Vitam eius scripsit Suetonius.

Lucilius (**Caius**) Suessanus Auruncanus (alii *Pometinum* dicunt), eques Romanus, magnus avunculus Pompeii M., bello Numantino eques militavit sub Scipione Africano minore eiusque et Laelii Sapientis fuit familiaris, sed Scaevolae Laelii genero subiratus, Neapoli *senex* mortuus. Nam quod Eusebius in Chron. ad Olymp. 169, 2. Lucilium testatur annum aetatis XLVI. non excessisse, id Baylius in Diction. certis de caussis negans tam longam illi aetatem fuisse confirmat, ut iure ab Horatio (Sat. II, 1, 34.) *senex* dictus sit. Quum alia scripsit Lucilius, tum satirarum libros triginta, in quibus ad exemplum veteris Graecorum comoediae multa cum libertate vitia hominum suorum solebat perstringere. Iudicatur de eo 1, 93. sq.

Lucretius (L. Carus) eques Romanus, poeta, qui praecepta sapientiae versibus tradidit et sibimet ipse mortem conscivisse dicitur. De eo iudicium 1, 87. quod cupidius quam verius impugnavit Dionys. Lambinus in vita Lucretii pag. XI. sq. ed. Lucr. Bip.

Lyrici novem (*Graeci, qui ab Aristarcho et Aristophane tamquam in canonem relati fuerunt*) 1, 61. Alcman, Alcaeus, Sappho, Stesichorus, Pindarus, Bacchylides, Ibycus, Anacreon, Simonides.

Lysias orator clarissimus, Cephali Syracusani filius, sed Athenis, quo pater se contulerat, et natus (ante Chr. 458.) et mortuus (a. 379.), quamquam, referente Cicerone, Timaeus eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas. Ipse quidem in caussis forensibus non versatus, in aliorum usum conscripsit orationes eisque dicendas suppeditavit. De eo iudicatur 1, 78.

M.

Macer (Aemilius) Veronensis poeta, Virgilii, Tibulli, Ovidii aequalis, de volucribus, herbis, serpentibus scripserat, item Paralipomena Homeri, quamquam sunt quibus ab herbarum poeta secernendus videatur *Macer Iliacus* Ovidii (Pont. IV, 16, 5.) Vid. de eo 1, 56. et 87.

Marcellum (M. Claudium) cum Caesare solum ex omnibus aetatis suae oratoribus in Bruto laudat Cicero 1, 38. Eum intellige Marcellum, pro quo Cicero orationem habuit, qui ab Magio quodam Cilone Athenis interfectus est.

N.

Nicander Colophonius, medicus, grammaticus et poeta (ante Chr. circiter 147.) cuius ad nostram aetatem duo carmina pervenerunt, *θηριακὰ* et *ἀλεξιφάρμακα*. Georgica quae scripserat, iniuria temporis perierunt. Hunc sequuti esse dicuntur Macer et Virgilius (cf. Heyn. prooem. ad Georg.) 1, 56.

O.

Ovidius (P. Naso) 1, 88. 93. eius Medea tragoedia 1, 98.

P.

Pacuvius (Marcus) poeta tragicus, Brundusinus, Ennii sorore genitus, Laelii amicus et hospes, valde senex mortuus (prope nonagenarius, ut aiunt.) De eo iudicium 1, 97.

Panyăsis Halicarnassensis poeta, Heracleam et Ionica scripsit, quem Apollodorus haud raro sequutus est (cf. Heyn. index scriptorum ab Apollodor. laud.) De eo agitur 1, 54.

Passienus: vid. Crispus Passienus.

Patroclus 1, 49.

Pedo (C. Albinovanus) non ignobilis poeta, Ovidio aequalis et amicus. Reliquae nobis factae sunt huius (si modo) elegiae duae in Maecenatem et in Drusum Neronem. Commemoratur 1, 90. Cf. Ovid. Pont. IV, 10, 71. M. Senec. suasor. 1.

Pericles cuius in labris sedisse quandam persuadendi Deam dixerat Eupolis 1, 82.

Persius (A. Flaccus) cuius vitam scripsit Suetonius. Magnis eum laudibus prosequitur Fabius 1, 94. eius versus laudatur 3, 21.

Philēmon comicus, Menandri aequalis 1, 72. Cf. Meinek. ad Menandr. et Philem. reliq. pag. XXXI. et quae supra de Menandro diximus. (Appuleii Floridor. XVI.)

Philētas Cous, grammaticus et poeta, Ptolemaei Philadelphi praeceptor, Propertio saepe memoratus et cum Callimacho coniunctus nec tamen nisi fragmentis nobis cognitus 1, 58.

Philistus Syracusius historicus 1, 74. aequalis et familiaris Dionysii tyranni, postea ab hoc in exsilium pulsus, deinde sub Dionysio iun. revocatus, classe comparata illum contra Syracusanos, a quibus pulsus erat, defensurus victoria excidit; quare sibi ipse necem conscivit.

Phryne (Mnesarete) 5, 2. mulier Thespia, nobilis Athenis et pulchritudine et quaestu meretricio, amata inter alios a Praxitele, qui eius imaginem pinxit, quod praecipuum opus est habitum et in templo Apollinis Delphici collocatum. Apelles quoque ad eius similitudinem, quum nudam in littore conspexisset, Venerem Anadyomenen expressisse traditur. Fuit illa adeo opulenta, ut Thebas ab Alexandro excisas de sua pecunia refecturam se polliceretur, si liceret adscribere haec verba: Ἀλέξανδρος μὲν κατέσκα-

R.

S.

ctionem poetarum 1, 27. invenit nomen divinitate loquendi 1, 83. quum antea *Tyrtamus* vocaretur.

Theopompus Chius quum diu fuisset orator, ab Isocrate magistro impulsus ad historiam se contulerat 1, 74. Scripserat *epitomen Herodoti, Hellenica* (initio facto, ubi Thucydides desierat) et *Philippica.*

Thucydides nobilissimus historicus 1, 73. cf. 2, 17. ei opponere Sallustium non veretur Fabius 1, 101. Ciceronis de eo iudicium 1, 33.

Tibullus (Albius) qualis auctor elegiae 1, 93.

Timagenes 1, 75. Fuit hic amicus Asinii Pollionis, ob libertatem sermonum Caesari Augusto invisus, clarus autem historiis scribendis, de quo consulendus L. Seneca de ira 3, 23. et M. Seneca controvers. 34. pag. Bipont. 363.

Tiro (Tullius) servus, deinde libertus Ciceronis, cui ipse in omni genere litterarum exercitatissimus, studiorum socius et administer fuit, ab eo et filio et Q. fratre impense dilectus. De notis Tironianis praestat silere quam parum dicere. Commentarios Ciceronis contraxisse dicitur 7, 31.

Trachălus (M. Galerius) orator, quem aliquoties memorat Quinctil. et magni facit. Voce erat suavissima lectusque aliquantum descendebat ab eo, qualis videbatur auditus 1, 119. Consul fuerat cum C. Silio Italico a. u. c. 821. p. Chr. 68. Hunc plerique *Trachallum* vocant. Similiter *Messala* dicitur et *Messalla.*

X.

Z.

Zmyrna cuius historiam obscuro carmine exposuerat Cinna 4, 4. Erat Zmyrna (Smyrna) vel Myrrha Cinyrae Cypriorum regis filia (vid. Muncker. et Verheyk. ad Antonin. Liberal. Metam. cap. 24. pr.) quae spreti Solis ira (alii cum Apollodoro III, 14. Veneris irae tribuunt) incesto patris amore capta atque imprudentis amplexu potita et gravida facta, agnita demum et ad necem ab eo quaesita, profugit in Arabiam ibique in arborem cognominem versa est. Sed completis pariendi mensibus, agente rimas arbore et findente se cortice, Adonin peperit. Vid. quos solos laudavisse satis fuerit, Burmann. et Gierig. ad X, 298. Metamorph. Ovidii.

II.

INDICANTVR LOCI SCRIPTORVM QVOS A FABIO VEL MEMORATOS VEL SIGNIFICATOS VTILITER CVM IPSO CONFERAS

CAP. I.

§. 12. *Et pressi copia lactis.* Virgil. ecl. 1, 82.

§. 24. *Ciceroni.* Vid. Plutarch. Cic. cap. 24. Vulgo afferunt Cic. orat. 29. §. 104.
Horatio A. P. vs. 359.

§. 27. *Cicero* pro Arch. poet. cap. 6. pr.

§. 32. *ut dixi* IV, 2, 45.

§. 33. *M. Tullius* in orat. cap. 9, 30. sqq. 12, 39. 19, 62. Brut. 83, 287. de opt. gen. oratt. 5, 15.

§. 46. *Aratus* Phaenom. initio: *Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.*
dicit ipse Iliad. 21, 196.

§. 49. *mortem — Patrocli* Iliad. 18, 20. 21.
Curetum Aetolorumque praelium Iliad. 9, 529.

§. 50. *Priami — precibus* Iliad. 24, 486. sqq.

§. 56. *in Bucolicis* ecl. 10, 50.
Horatius A. P. vs. 401.

§. 61. *Horatius* carm. 4, 2.
§. 63. *aureo plectro — donatur* ab Horat. carm. II, 13, 26.
Anacreon lusit. Vid. Horat. carm. IV, 9, 9.
§. 80. *inclinasse eloquentiam dicitur* apud Cic. Brut. cap. 9, 38.
Cicero orat. cap. 27, 92. de orat. II, 23, 95.
§. 81. *M. Tullius* orat. cap. 3, 12.
§. 82. *veteris comoediae testimonium.* Vid. Schol. ad Aristoph. Acharn. vs. 535. (529.) et Gesner. ad Plin. epist. I, 20, 17.
§. 92. *Virgiliano versu* ecl. 8, 13.
§. 94. *ab Horatio* serm. I, 4, 11.
§. 109. *Pindarus.* Cf. Olymp. 11. pr. et vs. 10.
§. 115. *Ciceroni* Brut. cap. 82, 283.

CAP. III.

§. 1. *M. Tullius* de orat. I, 33, 150. 60, 257.
§. 21. *Persius* satir. 1, 106.

CAP. V.

§. 1. *primo libro* cap. 9.
secundo cap. 4. et 10.
§. 2. *Cic. de orat. libris* I, 34, 155.
Id Cicero — praecipit. Vbi hoc praecipiat, demonstrare non contigit. Neque enim nisi universe Graecarum litterarum exercitatio commendatur in scriptis quae supersunt Ciceronianis. Cf. Sueton. clar. rhet. cap. 2.

§. 11. *infinitae quaestiones — diximus* III, 5, 5. II, 1, 9.
Cicero ad Atticum epist. 9, 4.
§. 20. *Brutum diximus* cap. 1. §. 23. III, 6, 93.
§. 22. *primo — libro* cap. 2. §. 15.

CAP. VI.

§. 4. *Cicero — tradidit.* Vid. Tusc. I, 24, 59. de orat. II, 88, 360. ubi tamen universe tantum eximia Metrod. praedicatur memoria. De Rhodio isto incerta omnia. De Hortensio insignis locus est Brut. 88, 301.

CAP. VII.

§. 7. *quemadm. praeceptum est* ineunte hoc libro.
§. 14. *ut Cicero ait* incertum quo loco. Incerta etiam lectio.
§. 15. *de quibus dixi* VI, 2, 29. 30. cf. VIII, 3, 64. XI, 3, 62. XII, 10, 6.
§. 19. *credendum — Ciceroni est* quem vid. lib. III. de orat. 50, 194. et pro Arch. poet. cap. 8.
§. 26. *ut dixi* cap. 3. §. 21.
§. 27. *Cicero Brutum.* Respici videtur locus oratoris cap. 10. §. 34.
§. 28. *Ciceroni placet.* Vbi hoc sit apud Ciceronem, frustra quaeras.

TYPIS EXPRESSIT FRID. HENR. ELBERT LIPSIENSIS

MENSE FEBRVARIO ANNI 1826.